

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Václav Kyllar

František Palacký a vliv britské myšlenkové tradice na jeho dílo a myšlení

Praha 2021

Vedoucí práce: Doc.Vratislav Doubek, PhD.

Poděkování

Chtěl bych zde srdečně poděkovat panu profesoru Vratislavu Doubkovi, Ph.D. za neutuchající trpělivost, inspiraci a konstruktivní vedení při psaní celé diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat všem přednášejícím Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy za řadu podnětů, které jsem od nich v průběhu studií získal, a také své rodině za podporu a důvěru, která mi tato studia umožnila.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

.....

V Praze dne 27. července 2021.

Bc. Václav Kyllar

Abstrakt

Úkolem práce bude podrobná analýza díla Františka Palackého s důrazem na jeho politické myšlení. Tato analýza proběhne za pomoci srovnání s britskou myšlenkovou tradicí, kterou budou zastupovat vybraní myslitelé, s nimiž přišel František Palacký do styku a na základě jejichž myšlenek profiloval své dílo a základní koncepty jeho pozdější politické praxe.

Analýza předpokládá jak zevrubnou znalost díla Františka Palackého, tak jeho britských protějšků a celkového filosofického, kulturního a politického prostředí, ve kterém se Palacký stal přední osobou českého národního obrození. Hlavní část práce se zaměří na rozbor stěžejních textů Františka Palackého a britských spisovatelů, kteří na něj měli zásadní vliv.

Tento vliv podrobně popíšeme a zhodnotíme v kontextu základních konceptů, které Palackého dílo v jeho celistvosti charakterizují. Touto analýzou se pokusíme prohloubit naše pochopení českého politického myšlení, Františka Palackého a jeho odkazu.

Metodologicky bude práce odrážet mezioborový charakter Palackého díla i přes své zakotvení v politickém myšlení bude pracovat s pojmoslovným studii národa, národního obrození a do jisté míry i estetiky a historiografie. Hlavní metodou práce bude textová analýza vybraných zdrojů. Autor bude pracovat nejméně s primárními texty F. Palackého, ale i s řadou sekundární literatury napsané o daném tématu.

Klíčová slova:

František Palacký, české dějiny, národ, české politické myšlení, britské myšlení

Precis

The task of this thesis will be a detailed analysis of the work of František Palacký with emphasis on his political thought. This analysis will be carried out through a comparison with the British tradition of thought, which will be represented by selected thinkers with whom František Palacký came into contact and on the basis of whose ideas he profiled his work and basic concepts of his later political practice. The analysis assumes a thorough knowledge of the work of František Palacký and his British counterparts and the overall philosophical, cultural and political environment in which Palacký became a leading figure of the Czech national revival. The main part of this thesis will focus on the analysis of key texts of František Palacký and British writers who had a major influence on him. We will describe and evaluate this influence in detail in the context of the basic concepts that characterize Palacký's work in its entirety. With this analysis, we will try to deepen our understanding of Czech political thought, František Palacký and his legacy.

Methodologically, the work will reflect the interdisciplinary character of Palacký's work and despite its entrenchment in political thought it will also work with a conceptual study of the nation, the national revival, and to some extent aesthetics and historiography. The main method of work will be textual analysis of the selected sources. The author will work mainly with primary texts of F. Palacký, but also with a number of secondary literature written on the topic.

Key words:

František Palacký, Czech History, Nation, Czech Political Thought, British Thought

Obsah

Abstrakt.....	iii
Obsah.....	iv
Úvod.....	1
1. Historický a teoretický kontext.....	11
1.1. Národ, národní obrození a výchozí teoretický kontext.....	12
1.2. Tradice výkladu.....	14
1.3. Filosofický kontext a myšlenkoví předchůdci.....	17
1.4. Vzdělání a společenský kontext.....	20
1.5. První kontakt s britskou myšlenkovou tradicí.....	24
2. František Palacký—dílo, myšlení a politika.....	28
2.1. První práce Františka Palackého a jeho teorie krasovědy.....	29
2.2. Dějiny národa českého: “Velkolepý řád věcí”.....	38
2.3. Politické myšlení, federalismus a národní práva.....	47
3. Morální těžiště Palackého politického myšlení.....	62
Závěr.....	67
Seznam použité literatury.....	69

Úvod

Následující stránky této práce jsou zasvěceny analýze Františka Palackého, jeho díla a snaze najít nové a komplexní čtení této bohaté osobnosti. Hlavní důraz naší práce bude kladen na jeho národní politiku v jejích mnohých podobách a na jeho politickém myšlení, které z této široké koncepce národa přímo vychází. Jádrem naší práce je hypotéza, že tohoto nového a komplexního čtení můžeme dosáhnout tím, že Palackého dílo zvážíme v jeho celistvosti a to souběžně s britskými zdroji, ze kterých Palacký během svého života čerpal a jež dosavadní studie převážně přehlížely. Tato vcelku opomíjená myšlenková linie nám nabízí posouzení Palackého z nového úhlu pohledu, který je osvobozený od klasického a do značné míry zjednodušujícího pojetí, jež Františka Palackého a další obrozence vidí jako přímý produkt jejich boje s německým intelektuálním prostředím, německou filosofií a kulturou obecně. Podrobná analýza jednotlivých děl Františka Palackého paralelně s britskými mysliteli nám pomůže lépe pochopit stěžejní body jeho myšlení, což je vzhledem k jeho nespornému postavení v čele českého národního obrození něčím, co nám dále pomůže pochopit nejen tradici českého politického myšlení, ale i mnoho otázek týkající se české národní identity.

Náš výzkum se nesnaží vyvrátit tezi, že Palacký byl významně ovlivněn německými filosofi, Herderem počínaje a Kantem konče, ale spíše se pokusí o doplnění a rozšíření palety, ze které František Palacký čerpal inspiraci pro své rozsáhlé dílo a politickou angažovanost. Snaha číst a porozumět jeho práci v rozšířeném intelektuálním prostoru podle nás přinese mnoho výhod. Krom přesného vykreslení jeho estetického a historiografického přístupu, který byl britskou myšlenkovou tradicí ovlivněn v klíčových bodech jeho názorového zrání, můžeme také doufat v příležitost zodpovědět dlouho opakovanou otázku týkající se Palackého rozporuplného politického dědictví. Abychom byli přesnější, těžkosti, které pro mnoho generací historiků a politiků vyplývaly z jeho dvojího dědictví jako “otce národa” a zároveň zastávce habsburské monarchie, a které se odrážely v jeho politické činnosti oscilující mezi národním liberalismem a konzervatismem. Politická pozice Františka Palackého byla nutně ovlivněná geopolitickou situací v Evropě a jeho činnost se jistě pragmatičností vyvarovat nemohla. Stejně tak se Palacký v podstatě nemohl vyhnout oné německé inspiraci a širšímu kulturnímu milieu, které v té době stále drželo vše české ve stínu. K těmto bodům lze dojít bez důkladnější analýzy dané problematiky a většina vědců zabývajících se Palackým a českým národním obrozením u tohoto závěru zůstala. Při podrobnějším přihlédnutí k biografickým zdrojům Františka Palackého však nutně docházíme k závěru, že formativní

sociální a intelektuální prostředí nebylo výhradně německého charakteru a že jeho studia v uherském Prešpurku mu dala dost prostoru k tomu, aby vstřebal i cizí myšlenkové tradice, mezi nimiž vyvstávala ta britská nejsilněji.

Na tomto základě usuzujeme, že onu dvojí roli, kterou Palacký v českých dějinách sehrál, totiž roli intelektuála, jehož nebojácnost, pracovitost a originalita radikálně emancipovaly rodící se občanskou společnost českého národa, a politika, který skrze svou opatrnost a konzervativní přístup přidrůžil Čechy ještě blíže k Vídni, lze analyzovat také v kontextu britského politického myšlení. Podobnosti, či spíše rozdíly, s liberálními a konzervativními mysliteli z Velké Británie, se kterými byl Palacký seznámen, nám může pomoci lépe vysvětlit jeho vlivné teze, politickou agendu a následně i jeho vliv na pozdější české filosofy a politiky. O vlivu britské myšlenkové tradice na dílo Františka Palackého toho napsáno mnoho nebylo, ale i tak se můžeme opřít o několik studií, které se danou otázkou přímo či nepřímou zabývají, najmě pak mimo jiné o práci Simeona Pottera (*Palacký a anglické písemnictví*), Otakara Vočadla (*English Influences upon Palacký*) nebo například o práci Davida Hanáka (*České konzervativní myšlení 1789-1989*) a Milana Machovce (*František Palacký a česká filosofie*). V posledních desetiletích se sice zájem o postavu Františka Palackého rozrostl, což dokazují i tři jeho biografie, které se s koncem komunismu začaly postupně na knižním trhu objevovat, ale mnoho monografií, které by si braly za cíl analýzu jeho myšlení a odkazu, se i přesto neobjevilo. Nicméně zmínění autoři a nemnoho dalších si otázku anglického vlivu na Františka Palackého přeci jen položili a snažili se jí rozřešit, i když tak činili buď vesměs popisným stylem nebo v rámci širší analýzy a tudíž pouze okrajově.

Pro zevrubnou a opravdu kritickou analýzu Palackého díla a různých vlivů anglosaské tradice, jež mu pomohli se úspěšně profilovat a artikulovat svá základní stanoviska, je potřeba zvážít celé jeho myšlení jako celek. Z izolovaného rozboru výhradně jeho politických textů vychází jistá zmatenost a nejednoznačnost, kterou můžeme vidět v historii přijetí Palackého odkazu. Této nejasnosti lze předejít komplexním a mezioborovým pohledem na jeho práci, který zváží jak jeho základní estetické teze, ve kterých představil nejucelenější filosofické stanovisko, tak jeho historickou práci a posléze i jeho politickou praxi. I v této rozmanitosti najdeme spojující prvky, na kterých Palacký stavěl a jež také vložil do základů českého politického myšlení a jimiž určil směr formování se české národní identity. Náš zevrubný a moderně pojatý přístup nesmí odvést pozornost od zřetele naší práce, kterou je oblast českého politického myšlení a s ní spojených studií nacionalismu, českého národního obrození a

historických základů české politiky. K tomu, abychom se k těmto problematikám vyjádřili, však potřebujeme načrtnout a prozkoumat i rané práce, které Palacký vyprodukoval a z toho důvodu je nutné věnovat samostatnou kapitolu jeho pojetí krasovědy a dějin, ve kterých najdeme důležitou linii, jež nás dovede k samotnému závěru v prvně stanovených oblastech.

Britská myšlenková tradice je pro naši práci nezbytná, protože právě díky jejímu vlivu byl Palacký schopen dosáhnout onoho monumentálního životního díla, které českému národu zanechal. Odlišnost naší koncepce a současně s tím i její přínos vyvstane právě ve srovnání s anglickými autory, kterým doposud nebyl v kontextu Palackého myšlení dán dostatečný prostor. Základem našeho rozboru bude podrobné čtení jednotlivých textů, u kterých díky řadě archiválií prokazatelně víme, že s nimi Palacký přišel do styku. Prezentace těchto textů po boku citací z Palackého deník a pozůstalosti brzy dokáže, že britské písemnictví bylo pro zformování jeho myšlení zcela nezbytné a tudíž naši volbu nelze jednoduše zaměnit za další evropskou myšlenkovou tradici (francouzskou, italskou, ruskou a tak dále). Na závěr naší práce bude Palackého politická činnost objasněna jako veskrze v souladu s jeho dřívější obrozeneckou činností a toto objasnění bude artikulováno skrze srovnání s řadou britských filosofů, historiků a spisovatelů, jejichž význam sám o sobě také nelze zanedbat. Význam naší výzkumné otázky zdůrazníme ještě na konci úvodu.

Naše práce se bude dělit na tři hlavní části. V první kapitole se pokusíme o deskriptivní pojednání, které shrne základní historické a biografické prvky, se kterými budeme následně pracovat. Upřesníme zde také, jak chápeme základní termíny a pojmy, s kterými budeme pracovat a jež čtenáři pomůžou zasadit si naši práci do širšího výzkumného kontextu a následně se v ní i lépe orientovat. Krátce načrtneme několik kapitol ze života Františka Palackého, které se našemu výzkumu jeví jako relevantní a umožní nám jeho životní dílo a politickou kariéru vidět zostřenou v kontextu doby a jejího ducha, ale také různých vlivů, které na něho měli formativní vliv. Zmíníme také historii přijímání Palackého jako národního politika a měnící se historiografický úsudek o jeho osobě, což lze také chápat jako rozvedení našeho stručného komentáře k dosavadní rozpracovanosti výzkumné otázky této práce, ke kterému se dostaneme ještě v rámci úvodní sekce.

Druhá kapitola bude zasvěcena samotné analýze, jež stojí v centru našeho snažení a v níž vybudujeme naši hypotézu, že rozbor díla (ať už estetického, historického či politického) Františka Palackého v kontextu britského písemnictví a myšlenkové tradice, s kterou byl Palacký seznámen a již byl ovlivněn, může napomoci našemu porozumění jeho historické a

politické důležitosti, která by nám v kontextu převážně německé estetiky, historiografie a filosofie unikala. Tuto hypotézu budeme následně konfrontovat s rozsáhlým rozborem zmíněných zdrojů. První podkapitola nás zasvětila do Palackého estetického myšlení a paralel s řadou britských myslitelů, zejména pak s Francisem Baconem, Hugh Blairem, Edmundem Burkem a dalšími. Druhá podkapitola se bude zabývat jeho historickým projektem, zásadním vlivem Edwarda Gibbona a Williama Robertsona a v neposlední řadě také významem, který pro Palackého a jeho politiku hrál koncept národa. Ve třetí podkapitole se konečně dostaneme k jeho jednotlivým politickým tezím. Zde se také vrátíme k Edmundu Burkeovi, v kontrastu s jehož prací ukážeme základní charakteristické rysy Palackého politického programu, ale i jeho životní filosofie. Pracovat zde budeme s vybranými texty zmíněných autorů, pojednání o nich a sekundární literaturou o Palackého politickém myšlení či jeho vztahu k britskému písemnictví.

Třetí kapitola se sestává ze syntézy našeho zkoumání, ve které budeme prezentovat výsledky předešlé analýzy a kde také zhodnotíme konkrétní míru, tvar a podobu vlivu, jež na Palackého britská myšlenková tradice měla. Současně s tím se pokusíme dojít k závěru týkajícímu se Palackého politického myšlení a zodpovíme skrze prisma britského politického myšlení otázku, zdali byl Palacký politikem liberálním, nebo konzervativním, a do jaké míry lze tento rozdíl chápat právě skrze srovnání s britskou tradicí. Zde se také přesvědčíme, jestli naše hypotéza obstála a podáme odpověď na otázku, jestli čtení Františka Palackého v kontextu britské myšlenkové tradice opravdu pomáhá vyjasnění jeho trvalého přínosu českému národu, nebo jestli je Palacký zcela středoevropským myslitelem, jehož přínos, ale i inspirace, se omezuje pouze na tento kulturní prostor. V rámci této kapitoly kreativně představíme Palackého v novém světle naší studie. Současná práce bude následně uzavřena shrnutím a zamyšlením se nad obecnými rysy českého politického myšlení a možným přehodnocením role Františka Palackého v rámci naší národní tradice.

Následně se zde pokusíme se krátce shrnout základy naší metodologie a představit čtenářům dosavadní tradici odborné literatury, která se otázkami našeho výzkumu doposud zabývala. Současně s tím dále rozvedeme naši hypotézu a pokusíme se v některých ohledech vymezit vůči zmíněné tradici výzkumu a v jiných na ni zase navázat.

Metodologie zvolená pro tuto práci vychází z mezioborového pojetí dané problematiky, která se soustředí na osobu Františka Palackého a pracuje tak s historickými zdroji a jeho dílem, ale přesahuje do ostatních disciplín. Okrajově se budeme zabývat

estetikou, historiografií a posléze i do detailu politickou teorií. Každá z těchto disciplín s sebou přinese vlastní pojmosloví, které ovšem zaštitěno pojící terminologií Palackého, který se po celý svůj život držel několika konceptů, jež pronikly do všech částí jeho díla. Důležitý pro nás bude mimo jiné i koncept národa, který v tomto ohledu patří do diskurzu estetiky, historie a stejně tak politických věd. I přes široký metodologický rozsah této práce bude hlavní těžiště spočívat na politickém odkazu Františka Palackého, který se pokusíme analyzovat v kontextu britského politického myšlení a tradice.

Nejdůležitější texty, na kterých jsme naši deskriptivní část stavěli, byly najmě tři biografie Františka Palackého, jejichž rozsah a detailní zpracování klíčových momentů jeho života nám pomohlo chápat a prezentovat jeho osobu v komplexní a pokud možno vyvážené podobě. Ty jsme doplnili konzultací s jeho sebranými spisy, deníky a dobovými dokumenty nebo historickými pracemi, které se jeho dobou zabývají. Uvedeme například *Znamení zrodu* od Vladimíra Macura nebo studii *František Palacký a česká filosofie* od Milana Machovce. Mezi další zdroje s kterými jsme zde pracovali patří práce zabývající se anglickými zdroji, s kterými byl Palacký seznámen. Patří mezi ně zejména práce Otakara Vočadla a Simeona Pottera, jejichž výzkum je v tomto ohledu zcela nepřehlédnutelný, ale současně do jisté míry omezený na pouhou deskriptivní úroveň. Oba anglisté předkládají výčet anglických děl, u kterých můžeme s jistotou říct, že je Palacký četl a zanechali na něj dojem. My se tohoto seznamu budeme z větší části držet, abychom naši práci dali pevný rámec, kterým se můžeme odvolat na Palackého psaní samotné. Zmínění anglisté se také vyjadřují ke kvalitativní stránce efektu různých textů na mladého Palackého, ale jejich rozbor nejde příliš daleko za tuto hranici. Také jsou v mnoha ohledech nekritičtí a pracují mimo jakýkoliv širší konceptuální rámec, jež by jejich poznatky mohl zpracovat a udělat z nich širší závěr. V tomto ohledu nám poslouží jako bytelný základ naší práce, ale jako zdroje nepostačí při přípravě teze samotné a našich jednotlivých argumentů.

V první kapitole též představíme řadu studií, jejichž hlavním zaměřením je studium nacionalismu, skrze které se pokusíme představit modernistický přístup ke studiu národa, s nímž budeme později pracovat, když zvážíme Palackého přínos české politické tradici. Dále se budeme obracet k filosofům a autorům, jejichž práce připravila základ pro Palackého chápání národa, estetiky, historie a politiky, najmě pak Herdera a Kanta. Na ně navážeme s analýzou samotné tradice přijímání odkazu Františka Palackého, ve které budou obsaženy studie, jež se jeho dílem a osobou zabývají od konce devatenáctého století až po poslední

studie, mezi které patří třeba již zmíněný filosofický rozbor Milana Machovce. Řada těchto textů nám pomohla k Palackému přistupovat co nejobektivněji a tuto skromnou historii studií zabývajících se Františkem Palackým můžeme tedy také brát jako pokračování této sekce, ve které jsme pouze nastínilo ty nejdůležitější texty, s kterými budeme pracovat.

V analytické části naší práce bude hlavní důraz kladen na čtení britských autorů, jejichž teze porovnáme s Palackého texty a zdůrazníme jak jejich podobnosti, tak body, na kterých se v zásadě rozcházejí. Tento výběr bude doplněn o řadu sekundárních zdrojů, akademických prací a monografií, které se jednotlivými texty zabývají a z nichž se pokusíme získat vhled, s jehož pomocí nám bude vztah těchto britských zdrojů a Palackého práce jasnější a lépe rozpoznatelný. Ve třetí části naší práce budeme pracovat primárně s již představenými zdroji, na jejichž základě budeme stavět naše závěry, ke kterým se budeme postupně vracet. Nyní, když jsme stanovili základní rysy naší práce a určili směr, kterým se bude ubírat, je nutné představit obecný rámec této problematiky, ke kterému se váže i hloubka významu naší výzkumné otázky. Následující úvaha o historickém kontextu vědomí národní (a státní) suverenity uvede naši práci a představí čtenářům širší referenční pole, ke kterému se následně můžeme vztahovat.

Český národ je i přes své bohaté dějiny národem poměrně mladým. Nacionalismus, jenž se koncipuje jako politický program etnicky národního směru, se rodí na přelomu 18. a 19. století, kdy národní společenství nabývá národního uvědomění a učí se ho využít ke svým politickým a emancipačním cílům. Živoucí lidová kultura do té doby nedokázala vytvořit ekosystém, ve kterém by se mohla formovat a růst národní politika, nemluvě o následné krystalizaci v konkrétní politické myšlení. V tomto ohledu lze tvrdit, že moderní český národ a jeho politické sebevědomí vzniklo na začátku a v průběhu devatenáctého století. Národní obrození využilo latentní lidové kultury a začalo postupně formulovat ambiciózní program nového (či nově vzkříšeného, ustanoveného) národa.

V současné době již ovšem nepřemýšlíme o českém národu, jako o národu mladém. Tato důležitá skutečnost, se kterou se musela vyrovnat celá řada takzvaných otců národa—od Palackého po Masaryka—se v současné době jeví jako součást minulosti, jako podmínky, které přestaly platit a které byly překonány. Český národ v současné době skrze svou státnost vystupuje jako suverénní, životaschopný a tvořivý politický aktér, jehož příspěvek a usilovná práce obohacuje pokladnici současné evropské politiky, stejně tak jako té světové. Český

jazyk se nekřísí, ale jeho literární díla vyhrávají světové ceny a nachází si své příznivce po celém světě a tak dále.

Dvacáté století zkrátka zocelilo národní vědomí, které se spolu se zbytkem společenství evropských národů muselo vypořádat s řadou traumat a osudových událostí, jež jej uvedla do současnosti. Dosáhlo toho také skrze cílevědomou národní politiku, která byla po dlouhou dobu v samotném popředí veřejného života. Ale i přes dosaženou dospělost se mnoho stěžejních témat, které charakterizovali národní obrození a jeho následné dospívání, opětovně vrací do popředí veřejného prostoru s každou novou generací. Najmě se jedná o otázky autority, našeho vztahu k sousedním národům a nadnárodním celkům, jejichž jsme součástí, nebo hodnot, které nás definují a provázejí dějinami. Bez pochyb jsou tyto otázky aktuální pro nejrůznější národy, ale ve specifickém způsobu tázání se a v jisté dynamice hledání odpovědí na zmíněné otázky můžeme zpozorovat ryze českou problematiku. Fakt, že tyto otázky se vrací se stále stejnou intenzitou napovídá tomu, že v některých ohledech proces národního dospívání nebyl zcela završen. Z toho můžeme usuzovat, že i přes nabytou jistotu a sebevědomí, jehož jsme za poslední desetiletí dosáhli, jsou v národním diskurzu a také v samotné národní představivosti jisté body, které v procesu konsolidace nenabývaly jednoznačných kontur a o jejichž výsledném tvaru se stále vedou spory v našem veřejném prostoru. Vycházíme tedy z pozice dospělého státu, jehož vývoj stále není i přes nesporný pokrok zcela dovršen, a to s vědomím toho, že otázky, které si potřebuje zodpovědět, zde byly již v době devatenáctého století. Právě snaha vrátit se k původním formulacím těchto závažných otázek nám může napomoci pochopit tento složitý proces konstituce národního vědomí a identity.

Hledání opory a autority v dějinách a ve velkých vůdčích osobnostech minulosti nás doprovázelo i během onoho osudového dvacátého století. Budování Československa se neobešlo a je neodmyslitelně spjaté s revizí rakousko-uherského dědictví a snahou nalézt vlastní ideály, které by se nemusely odkazovat ke katolickému vyznání nebo bývalé monarchii, ale byly by svébytně české. Národní obrozenci a Masaryk sám se stali autoritou nově vzniklého Československa. Svě morální a politické vize zasazovali do dlouhé tradice, kterou ve své kolosální práci *Dějiny národu českého v Čechách a Moravě* vytyčil František Palacký. Důraz této historické práce na husitství a Jednotu bratrskou otevřel mladému národu studnici, ze které mohl čerpat sílu při svých snahách o samostatnost a posléze i budování svého vlastního státu.

František Palacký tak úspěšně stanovil kurz, kterým se náš národ ubíral přes více jak další století. Jeho literární historická práce určila dynamiku identifikace a vymezení se národa, čímž vytyčil směr všech budoucích státotvorných snah a budování vztahů s okolními národnostmi a státními celky. V tomto ohledu se snažil zodpovědět výše zmíněné otázky týkající se našeho národa, najmě pak ty zabývající se otázkou autorit, vztahu k sousedním národům a nadnárodním celkům a definice základních hodnot. Roli Františka Palackého v tomto ohledu nelze podcenit a to také díky jeho neutuchající a mnohostranné angažovanosti, která se v jeho mládí projevila systematickým zájmem o estetické otázky a postupem času ho doprovázela až k historickému výzkumu, jež mu zajistil pozici předního českého intelektuála a historika. Ve znamení stejné píce a odhodlání se posléze začal aktivně účastnit na veřejném a politickém životě, který charakterizoval jistý realismus a snaha najít praktická a proveditelná řešení, která by nejlépe prospěla jeho spoluobčanům. Palackého tedy musíme vidět komplexně a jeho dílo číst celistvě v jeho různorodosti, pokoušet se pochopit jeho intelektuální snahy ve světle dobových politik a jeho politickou činnost zase ve světle jeho intelektuálních cílů a názorů. Tato dvojí úloha intelektuála a pragmatického politika, kterou stmelil jeho odkaz, stále polarizuje a lze tvrdit, že naše neschopnost důsledně se vypořádat s dvouznačností jeho dědictví ve vztahu k našemu v té době ještě mladému národu osvětluje řadu nezodpovězených otázek a traumat, jejichž přítomnost najdeme v každém důležitém státotvorném okamžiku posledního století.

Sřet nevyhnutelného hledání identity a snahy prosadit se v rámci evropského politického a kulturního celku hýbe současnou společností stejně, jako v druhé polovině devatenáctého století. Osoba Františka Palackého v tomto ohledu stojí u samotného zrodu tohoto sřetu, alespoň v tom smyslu, že sám svou rozsáhlou intelektuální a politickou činností udal směr, jímž se další generace národních politiků budou ubírat a stál u prvních konfliktů, jež rozdělily českou společnost. V naší práci nebudeme detailně rozebírat každý z nich, ale můžeme pro ilustraci poukázat na několik hlavních milníků, které Palacký postavil. Jeho estetická práce a důraz (veskrze protestanský) na pojem božnosti můžeme chápat jako předzvěst dlouhé tradice morální angažovanosti v otázkách estetiky, ale také osobního života a chápání života veřejného, ve kterém pokračovalo mnoho politiků a umělců, od Masaryka po Havla. Palackého dějepisná práce sama o sobě vyjádřila základní rysy českých dějin a žádnému historikovi se již nepodařilo odepřít například husitům a bitvě na Bílé hoře zcela ústřední postavení v české historii, tak jak nejdříve vyložil Palacký. Jeho politická činnost

zase nadobro vydobyla českému národu jedinečnou pozici vedle národa německého a ne v jeho područí. Zároveň se však Palacký stal prvním konzervativním politikem, jehož odsouzení radikálních nároků demokratického hnutí 1848 nejjasněji ukázalo rozkol uvnitř české politické scény, který v mnoha ohledech předznamenal nezbytnost a současně i omezenost opatrného postupu při jednání se sousedními mocnostmi, kterým se český národ musel zodpovídat. Na tomto výčtu historických milníků spojených s postavou Františka Palackého můžeme jasně vidět, že jeho myšlení a jednání v mnoha směrech udalo rytmus, kterého se další generace buď držely, nebo se vůči němu vymezily.

Na tento závěr lze přirozeně navázat otázkou, do jaké míry byla osoba a dílo Františka Palackého v samotné debatě týkající se těchto otázek tematizována a jestli došlo do dostatečné míry k jejich analýze. Odpověď je samozřejmě pozitivní. Palackého dějinný úděl byl zřejmý i jeho současníkům a se zrodem Československa byl veřejně uznán za duchovním předchůdce tohoto nově vzniklého státu. Ale způsob, kterým byl jeho odkaz vykládán a do jaké míry byla jeho osoba v různých obdobích samostatného Československa interpretována se výrazně liší. S každou změnou režimu přišlo znovu slovo na jeho velký přínos českému národu, ale i na jeho konzervativní politickou činnost.

V Československu byl hlavní důraz kladen na jeho vykreslení českého národa, jako demokratického, samostatného a pokrokového celku, na jehož odkaz tento nový stát navazoval. Palacký se tou dobou stal národním symbolem a čtení jeho díla se zaměřovalo primárně na jeho ideál humanitní a nábožensky motivovanou morální konzistentnost, která doprovázela jeho boj za národní osvobození. Mimo řadu prvorepublikových historiků tento způsob čtení formuloval Tomáš Garrigue Masaryk, který sice Palackého myšlení do značné hloubky neproblematizoval, ale zároveň od sebe neodděloval jeho práci historickou a politickou, čímž se mu podařilo zdůraznit právě tyto pozitivní aspekty humanismu a národní emancipace nejen historicky, ale i v politice národních obrozenců (Machovec 2019, s.24-25). Pozdější komunistický převrat Palackého upozadil kvůli jeho buržoazní a prorakouské politice a využíval zejména jeho dějepiseckou práci zabývající se dobou husitskou, jelikož komunisté v husitech viděli historický předvoj jejich dělnického hnutí a jejich radikálními tendencemi chtěli dokázat, že komunismus v Čechách je přirozeným vyústěním některých ryze národních tendencí (Nejedlý 1946, s. 43-43). Je nutné zdůraznit, že i v době komunismu byl demokratismus, svrchovanost a pokrokovost českého národa v průběhu jeho historie, kterou Palacký sepsal, něčím, co se veřejně obdivovalo, ale hlavní rozdíl byl v tom, že došlo k

důslednému oddělení Palackého historické práce a dalších částí jeho života (hlavně jeho politické praxe) tak, aby se dalo dále stavět na Palackého dějinném výkladu, aniž by byl tento výklad kontaminován jeho třídní angažovaností. V obou případech byl Palacký staven po bok, či spíše čelem k, velkým německým filosofům devatenáctého století, najmě Georga Wilhelma Friedricha Hegela a Johanna Gottfrieda Herdera. Palacký byl po dlouhou dobu viděn jako někdo, kdo na tyto filosofy reaguje, vymezuje se vůči nim a jejichž historické teze rozvádí. V každém případě byl chápán v rámci německého myšlenkového prostoru, což bylo dáno jak jeho blízkostí, tak zřejmou snahou se německé tradici vyrovnat a najít na ní českou odpověď.

V tuto chvíli nám nezbývá nic jiného, než začít s popisem vzdělání Františka Palackého, které mělo patřičně formativní vliv na jeho pozdější dílo a jež ho vystavilo klíčovému vlivům cizí literatury a protestanské zbožnosti.

1. Historický a teoretický kontext

Jak již bylo řečeno, následující stránky se budou věnovat osobě Františka Palackého a to nejdříve během doby jeho raných studií, ve kterých přišel do nejintenzivnějšího kontaktu s britskou literaturou, která na něj měla mít vliv po zbytek jeho života. První část se zaměří na výchozí teoretický kontext, ve kterém budeme pracovat a v němž představíme různá paradigmat, která mají vliv na naše chápání národa, národního obrození a roli Františka Palackého ve formování národní identity. Druhá část předloží tradici výkladu a přijímání Františka Palackého spolu s výčtem hlavních studií, které se jeho dílem zabývají. Posleze se budeme věnovat jeho myšlenkovým předchůdcům a nejdůležitějším německým filosofům, na které Palacký reagoval. To nám pomůže lépe pochopit a zhodnotit pozdější analýzu britské myšlenkové tradice. Vybrané kapitoly ze života Františka Palackého budou ilustrovat dobu jeho vzdělávání se a kulturní prostředí, ve kterém dospíval, což také poslouží našemu pozdějšímu rozboru jeho politiky. Cílem této sekce je představit koherentní obraz námi probírané látky a připravit prostor pro rozbor jednotlivých textů (jak Palackého spisů, tak britských prací, které na něj měly vliv), který proběhne později. V této kapitole se budeme obecně držet zejména biografií Františka Palackého, jeho deníků, korespondencí a dalších archiválií. Dále budeme konzultovat sekundární literaturu a historické zdroje a práce, které se jeho dobou a činností zabývají. Pokusíme se tím předložit co nejširší a dobře zmapované podklady pro následnou analýzu.

1.1.Národ, národní obrození a výchozí teoretický kontext

Pro lepší uchopení naší pozdější analýzy se pokusíme načrtnout základní pojmy a jejich význam pro naše další bádání. V první řadě se zaměříme na termín národ, který byl na zřeteli všech evropských politiků devatenáctého století a ke dnešnímu dni neztratil na síle. Národ se stal politicky pregnantním termínem v dnešním slova smyslu na začátku devatenáctého století, kdy byl v reakci na měnící se politické a společenské podmínky ponapoleonské Evropy chápán buditelskou generací českého národního obrození jako entita, která by se měla chránit, zušlechťovat a rozvíjet oproti větším sousedním národům. Někteří teoretici nacionalismu sice vidí jeho vznik dříve, ale z politického hlediska chápaném v současném slova smyslu nabírá nepochybně na síle až na začátku století devatenáctého.¹ Tento způsob chápání národa a nacionalismu je z části informován modernistickou kritikou teorie nacionalismu, která byla vytyčena proti primordialistickému pojetí národa, který byl dominantním během devatenáctého století a byl zdiskreditován až v průběhu šedesátých let druhé poloviny století dvacátého. Primordialisté věří, že národ je fixně daná entita, která má svou historii, původ a charakteristické rysy, jež se odkazují k dávné minulosti. Mezi primordialisty lze řadit i Herdera a české národní obrozence, včetně Františka Palackého, jelikož ti své koncepce národa zakládali na představě jedinečnosti jednotlivých jazykových skupin, které v rámci své společnosti a kultury sdílely individuální řadu hodnot a charakteristických vlastností. Vědci hlásící se k primordialismu se obecně zabývají fenomény, které zahrnují „kulturně distinktivní charakteristiky jako zrození, mýtus původu, rituál, náboženství či genealogický původ, které odlišují navzájem jednotlivé skupiny” (Gross 1992, s. 7).

Modernistická kritika, s kterou v šedesátých letech přišel mimo jiné Ernest Gellner, E. J. Hobsbawm či Benedict Anderson, se proti primordialistickým pojetím národa vymezuje a chápe národnost a etnicitu jako “abstrakci, umělý, kulturně reprodukováný sociální konstrukt” (Šatava 2009, s. 14-15). Národ je ve čtení velké části teoretiků tohoto směru chápán jako politický konstrukt, ideologie, která je bytostně spojená s modernitou a nástupem industriální společnosti. Gellner sám definuje nacionalismus jako ideologii, jejímž jejímž „požadavkem je, aby hranice etnicity byly zároveň hranicemi politické jednotky“ a aby „vládcové těchto

¹ Jako příklad postačí třeba Adrian Hastings, který ve své práci *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion, and Nationalism* uvádí, že první národní státy přišly dlouho před nástupem industrializace a modernity, s. 10.

jednotek byli též etnicity jako ovládaní“ (Gellner 1994, s. 35). V naší práci budeme pracovat s touto definicí nacionalismu, jelikož můžeme věřit, že i přes rozsáhlou kritiku, kterou na sebe v průběhu let stáhla, nám poskytne náhled do samotného procesu formování národa za pomoci nacionalismu, v jehož rámci je František Palacký vlivnou figurou. Krom výzkumu Ernesta Gellnera nám také bude prospěšný pojmový aparát, který vytvořil Miroslav Hroch a který nacionalismus vidí jako třífázový proces, ve němž se myšlenka národa centrifugálně šíří společností od malé skupiny inteligence až po lidové masy (Hroch 2004, s. 95-107). Tento analytický způsob chápání pojmů jako je národ nebo nacionalismus, jež se do značné míry snaží neutralizovat sentimentální náboj, jež je s těmito termíny spojen právě od dob národního obrození a vzniku samostatného Československa, nám pomůže nahlížet na Palackého přínos kritičtěji a s větším odstupem. Z takového odstupu budeme následně schopni srovnat a posoudit různé formující vlivy Palackého myšlení, které zdaleka není jednoduší (Horálek 2012, s. 26-40).

Našimi zdroji v tomto ohledu ovšem nejsou pouze díla z oboru studií nacionalismu, nýbrž i z kulturních studií, najmě pak kniha Vladimíra Macury *Znamení zrodu*, která předkládá souhrnný přehled základních rysů českého národního obrození. Macurovi postřehy se z velké části shodují s naším čtením obrozeneckého úsilí a zejména kapitoly o emancipačním úsilí, lingvocentrismu, mytologičnosti a vlastenecké společnosti informovaly naši vlastní analýzu. *Znamení zrodu* se sice zabývá mnohem širším kruhem obrozeneckých snah, ale my máme důvod věřit tomu, že převážná část uvedených tezí platí i pro myšlení Františka Palackého (Macura 2015, s. 36-68, 90-115, 134-150).

1.2.Tradice výkladu

František Palacký v první řadě nebyl filosofem, ale historikem a politikem. I přesto je ale pokládán za důležitou osobu a mnohdy i za otce českého politického myšlení a důležitou osobu v českém myšlení obecně. Palacký byl velmi sečtělý člověk a byl důvěrně seznámen s hlavními postavami současné filosofie. Tato znalost dodávala jeho dějepisné a politické práci filosofické nuance, kterým můžeme zčásti přičítat její dlouhotrvající vliv na pozdější české historiky, filosofy a politiky, Tomáše Garrigua Masaryka nevyjímaje. Diskurz zabývající se Palackého filosofií, jestli lze o něčem takovém mluvit, má dlouhou tradici a řadí se do ní už akademici z konce 19. století. My se zde pokusíme představit jakési shrnutí historie tohoto diskurzu a zdůraznit jeho vývoj a základní rysy, jež formovaly posmrtný život Františka Palackého a jeho díla. Následně se obrátíme k několika stěžejním filosofům, jejichž dílo a myšlenky měli na Palackého zásadní vliv. Hlavním zdrojem, ke kterému se budeme odkazovat je monografie od Milana Machovce s názvem *František Palacký a česká filosofie*, která do dnešního dne nabízí vhled do historie studií zabývajících se Palackým a jeho myšlením.

Prvním badatelem, který se pokusil o systematické zpracování filosofické stránky Palackého díla byl Leander Čech. Ten se z velké části soustředil na vliv Kanta a považoval Palackého primárně za prvního originálního českého filosofa, který svým vlastním způsobem zpracoval Kantovo myšlení. Čech se přitom nezabýval Palackého filosofií do značné hloubky, ale nedokázal ji postihnout ani ve své šíři a z velké části se nevyjadřoval k jeho filosofii dějin (Čech 1885, s. 1053-1073, Čech 1898, s. 105-118, 221-233). I přesto se Palacký na dlouho dobu v povědomí akademie zapsal jako následovník Kantův, což je pravda jen do té míry, že Palacký jistě Kanta četl a v mnoha ohledech převzal jeho pojetí různých morálních otázek nebo jeho důraz na zjevené náboženství. Současně ale nelze větší část Palackého myšlenek postihnout či vysvětlit Kantovým vlivem. Obraz Palackého, pro nějž byla nejdůležitější ona morální, humanistická dimenze, byl vyzvednut zejména Tomášem Garriguem Masarykem, který zdůrazňoval propojení Palackého historického, politického a filosofického myšlení s jeho protestanským původem. Palacký byl pro Masaryka důležitý zejména díky své koncepci českého národa, která reformované víře nechala klíčové místo. Jeho silné morální citění a humanitní ideály tak spolu s protestanským původem posloužily do jisté míry politizovanému čtení, které se Masaryk snažil předat. Důležité spíše je, že v této době začala, také díky Masarykově zásluze, veřejnost Palackého chápat jako mnohotvarou, avšak jednotnou,

osobnost, která svůj myšlenkový systém rozvíjela jak v rámci estetiky, tak skrze historiografii a politickou činnost.²

Třetím stádiem ve studiu Palackého filosofie bylo usouvztažnění jeho dějepisných úvah a Hegelovi dialektiky, které započal Jan Heidler (Heidler 1911, s. 152-166). I jeho analýza trpěla řadou nedostatků, které Milan Machovec popsal takto: “nelze ztotožnit Hegelovu dialektiku s jakoukoliv dialektikou, tím méně s Palackého úvahami, nepřekračujícími nikdy meze dualismu. Jistou “dialektičnost” Palackého myšlenek ovšem nelze popřít: uznání všeobecné úlohy konfliktů, rozporů, bojů, polarity protikladů má u něho podstatné místo” (Machovec 2019, s. 26). I v tomto případě tak došlo ke zjednodušení Palackého díla a nedostatečnému pochopení filosofů, s kterými byl srovnáván. Přece však tato vědecká tradice ukázala, že Palacký byl komplexním myslitelem, jehož teze rezonují s širším filosofickým prostředím, aniž by bylo možné ho jednoduše přiřadit k tomu či onomu směru. Tento jev demonstruje i řada vědeckých prací, jež se snažila dosáhnout přesně toho a hledala v Palackém vliv Schillera, Platóna, Fichta nebo Jacobiho a mnoha dalších. Josef Fischer byl jediným autorem, který se dokázal povznést nad skromné srovnávací studie, jež nedokázaly s přesností blíže určit charakter Palackého myšlení a pouze ho stavěla do mezinárodního kontextu. V jeho dvoudílné práci s názvem *Myšlenka a dílo Františka Palackého* vidíme nejzevrubnější a nejsečtější studii Palackého, která sice nemá rozsáhlé interpretační ambice, ale s velkým úspěchem mapuje dosavadní rozbor. K této studii se budeme průběžně vracet, jelikož se dodnes jedná o jedno z nejširších a nepodrobnějších pojednání o myšlení Františka Palackého.

V poválečné době se Palacký stal kontroverzní postavou, která byla ze své podstaty poplatná buržoazní a středostavovské ideologii, ale jež současně dokázala českou společnost obohatit svými dějinami, které jakoby tuto reakční ideologii zrazovaly. Tato nejistota, kterou Palacký vzbuzoval, je nejvíce očividná zejména u jednoho z předních komunistických historiků padesátých let Zdeňka Nejedlého, který ve své knize “Komunisté dědici velkých tradic českého národa” z roku 1946 o husitské tradici napsal: “Ještě Palacký, pln čistých obrozeneckých tradic, viděl v husitství krásně a správně veliký boj za demokracii—první takový boj ve středověku. Ale pod vlivem pozdějšího měšťáctva naši novější historikové v tom viděli “nehistorické” nazírání, přenášení dnešních představ a pojmů do minulosti. A protože forma husitské ideologie byla náboženská, prohlašovali husitství za zjev čistě

² T. G. Masaryk, *Česká otázka*, Praha 1895 a jinde, naposled ještě ve “Světové revoluci”, Praha 1925.

náboženský, což ovšem velmi hovělo měšťácké reakci, neboť tímto výkladem, při liberalistické lhostejnosti měšťáctva k náboženským otázkám, ztrácelo husitství jakýkoli aktuální význam” (Nejedlý 1946, s. 42-42). Jak je vidět, Palacký je Nejedlým chápán jako stěžejní osoba českého národního obrození, která napsala dějiny, jež “nebyly a dodnes nejsou jen knihou historickou... jsou i velikou a krásnou učebnicí, co bylo dobré n národu, a co ne, a kdy byl na výši i proč byl na výši, a kdy zase ne” (Tamtéž, s. 65), ale jehož politické zraní ho vystavilo reakční zkaženosti měšťácké společnosti. Kosík artikuluje tuto představu ještě jasněji ve své práci “Česká radikální demokracie”, kde na Nejedlého navazuje. “Pro celou řadu obrozenců”, píše ve zmíněné knize o nepokojích roku 1848, “předbřeznové doby bylo proto překvapením, jak tento idylický lid, pro nějž skládali básně, vydávali vlastenecké noviny a spisy, jež burcovali k národnímu vědomí, najednou, takřka přes noc se proměnil v hrozivou revoluční masu, nahánějící strach vzdělaným vrstvám tehdejší společnosti. Právě tato okolnost jistě nemálo přispívala k tomu, že se roku 1848 ocitli mnozí předbřeznoví vlastenci v konzervativním táboře, buď dočasně, nebo navždy, nehledě na pokrokový charakter jejich činnosti v předbřeznové době a na jejich nehynoucí vklad do klenotnice české vědy a literatury, jak tomu bylo například s Palackým” (Kosík 1953).

V případě obou autorů je přístup k Palackému konzistentně rozpolcený mezi úctou k otci české historiografie a prvním, kdo pochopil význam husitství, tak důležitým pro národní výklad komunistických dějin, a mezi konzervativním politikem, jež se v rozhodující chvíli odklonil od proletariátu a tudíž i od národa samého. Dalším, a v některých ohledech komplexnějším, čtením je práce Mileny Jetmarové, která se pokusila o analýzu Palackého společenských názorů, ve kterých vidí výchozí bod pro jeho dějiny a politiku. Zaměřuje se na jeho přístup ke šlechtě, liberalismu či vědě a z nich se snaží sestavit detailnější obraz Palackého myšlení, které překračuje rámeček jeho nejznámějších textů nebo proslovů. Spolu s prací Mileny Jetmarové je nejhlubším pojednáním o Palackého myšlení od konce první republiky i již zmíněná monografie Milana Machovce, jehož cílem je hlavně “rekonstrukce skutečné geneze Palackého filosofického díla a to především v objektivním společenském dění samém” (Machovec 2019, s. 34). Jeho práce chápe Palackého filosofii v širším kontextu, ale současně s tím se jí snaží analyzovat ve své celistvosti a to za účelem pochopit jeho vztah k národu a národní ideologii, které jeho práce posloužila. K dnešnímu dni můžeme tvrdit, že se jedná o nejrozsáhlejší a nejlépe vypracovanou monografii, která se zabývá samotnou filosofií Františka Palackého a jako taková nám bude velmi nápomocná.

1.3. Filosofický kontext a myšlenkoví předchůdci

Nyní se zastavíme u vesměs neproblematizovaných předchůdců Palackého, jeho učitelů a filosofické linie, z které české nacionální hnutí vyvstávalo. Vykreslíme zde zejména hlavní německé předchůdce českého národního obrození a prostředí, ve kterém se Palacký během svých studií pohyboval. Tato analýza je nutná, abychom měli s čím porovnávat vliv méně známých britských autorů. V této části pouze představíme ty nejdůležitější osobnosti a jejich základní koncepty v relevantní oblasti a k samotné analýze jejich myšlení se dostaneme v následujícím segmentu naší práce.

Jungmann byl hlavní osobou předvoje českého národního projektu a to jak svou vlastní prací, tak svými překlady J. G. Herdera. Herder byl spolu s Goethem v centru literárního hnutí Sturm und Drang, jež otřásl stávající filosofickou a literární scénou a připravilo půdu pro vzestup romantického sentimentu, ze kterého vycházelo i české národní obrození. Jaromír Loužil vidí vstup Herderových myšlenek do českého prostředí “v dopise z 9. 5. 1792 (,kdy) upozorňoval J. Dobrovský V. F. Durycha na Herderovo prorocství o budoucnosti Slovanů z jeho *Ideji k filozofii dějin lidstva* (1791). Durych otiskl potom tuto slavnou pasáž ve své *Bibliotheca slavica* (1795) a J. Jungmann ji přeložil pro *Prvotiny pěkných umění* (1813) do češtiny. Byla pak mnohokrát přetiskována, parafrázována a citována, stalo se z ní doslova evangelium všech vlastenců” (Loužil 2005, s. 638). Herder samotný svým pozitivním a všímavým komentářem o Slovanech, které popisuje jako národ, jež měl “v lásce zemědělství, dostatek stád a obilí, také různé domácí dovednosti. S výrobky své země a píce zahájili užitečný obchod... To vše nic nezmohlo proti útlaku, ba naopak to k němu přispělo. Neboť se neucházeli o nadvládu nad světem, neměli bojechtivá dědičná knížata a dávali se raději v poplatnost, pokud jen mohli v klidu obývat svou zemi. Tím však umožnili četným národům, zejména však národům kmene německého, aby se na nich těžce prohřešili” (Herder, 1985-2000, s. 697-699). Dále pak tvrdí, že “jelikož tyto národy obývají většinou oblast Evropy, která by byla nejkrásnější... budete i vy, tak hluboko kleslí, kdysi pilní a šťastní národové, konečně procitlí ze svého dlouhého, nečinného spánku, konečně osvobozeni od svých otrockých okovů, užívat svých krásných krajín... jako svého majetku a na nich budete moci slavit své staré slavnosti klidného obchodu a píce!” (Tamtéž).

Loužil také výstižně shrnul Herderovi základní koncepce národa—za prvé koncepci “národa jako pospolitosti společného původu, který nachází adekvátní výraz v národním jazyku”, za druhé koncepci “jazyka jako výrazu národního charakteru” a za třetí koncepci

“humanity jednak jako metafyzicko-mystické jednoty všeho lidstva, jednak jako cíle a mravního měřítka postupu jednotlivých národů k tomuto konečnému sjednocení” (Loužil 2005, s. 642). V samotném centru těchto koncepcí je “jazykový pojem národa”. Ten po Herderovi přejal Jungmann nebo Kollár, ale i Palacký byl tímto pojmem ovlivněn. Herderovo prorocství o slavné slovanské budoucnosti, která přinese nejen vzestup Slovanstva z hlubin jejich současného spánku, nýbrž i vzestup lidstva a humanity obecně, jež zapříčiní rozmach pozitivních vlastností, které Slované stále chrání a rozvíjejí, byl pro mladou generaci národních buditelů nesmírnou vzpruhou. Dostat se tak silné podpory od tak proslulého německého filosofa jistě ještě více motivovalo Jungmanna, Kollára, Šafaříka nebo Palackého k jejich obrozeneckému zápalu. Herder také rozvinul otázku práv na národy a tím připravil půdu pro následnou politizaci nacionalismu a první formulace národního liberalismu, za jehož zastávce lze považovat i Františka Palackého. Jinými slovy byl Herder bez pochyb nesmírně důležitým článkem v historii myšlení českého národního obrození.

Kant byl dalším filosofem, s kterým se Palacký během svých mladých let seznámil a s nímž se snažil vypořádat zejména v rámci své estetické práce. Byla to ostatně estetika, která byla jeho vstupem do světa bádání a ve které také našel poprvé prostor pro komplexní vědecké vyjádření. Kant byl na začátku devatenáctého století důležitou osobou evropské filosofie a Palacký se k jeho dílu dostal vcelku brzy, až ho ve svých osmnácti letech téměř zbožňoval. Kant byl důležitou osobou také pro české národní obrození a to také díky tomu, že “vůbec nejdůležitějším momentem v příklonu speciálně ke Kantovi bylo však asi to, že zaostalé poměry v Čechách nutily vyjádřit cokoliv společensky žádoucího v krajně abstraktní podobě, tedy ve formě německé a specificky kantovské, nikoliv ve střízlivé a konkrétní formě anglické nebo dokonce v politické formě francouzské” (Machovec 2019, s. 55). Dalším důležitým faktorem bylo to, že Kantovu teorii bylo možné využít ve prospěch slabšího národa a jeho morální nároky tak šlo velmi dobře kulturně internalizovat v rámci české inteligence.

Palacký si však relativně brzy ke Kantovi vybudoval spíše kritický vztah. Zejména k jeho textu *Kritik der Urteilskraft* se později vymezil ve vztahu se svou vlastní estetickou prací. Fischer celý vztah Kanta a Palackého v tomto ohledu shrnuje následovně: “Kant arci zůstává “nejzasloužilejší věku svého filosof”, jenž Kritikou soudnosti založil novou dobu v krásovědě, ne že by byl odhalil tajemství krásy, ale že první nastoupil skutečně vědeckou cestu, prozkoumal krásu důkladně se stanoviska ryzího rozumu. Právě toto stanovisko však Palacký, odmítaje racionalism, nepřipouští” (Fischer 1927, s.21-22). Fischer dále píše, že

Palacký “vytýká Kantovi formalism, učení, že estetický soud je dán pouze formou předmětu (je-li přiměřena, aby uvedla ve hru “moci duchovní”), nikoli však smyslovým vnímáním obsahu. Hrou rozumu a obraznosti určil prý krásu spekulativně a tak ji mohl prohlásit za objektivně platnou, ač nezávislou na pojmu. Ale uniká mu její vlastní význam: původní a absolutní, ač subjektivní snaha každého čistě lidského ducha, nepodmíněná zákony “působností výstředních” (t.j. ... rozumu a vůle). Proto prý Kant vyhověl sice svému spekulativnímu stanovisku, nikoli však umělcům, ani estetikům” (Tamtéž). Fischer rozvádí vztah Palackého ke Kantovi do dalších detailů, ale tato pasáž poslouží jako důkaz toho, že Palacký se v zásadních bodech s Kantovou filosofií rozešel a to najmě aby mohl vypracovat svou vlastní krasovědu, jejíž tezi se budeme věnovat v druhé části naší práce.

Palacký byl sice obeznámen s dalšími německými romantickými filosofy, ale jejich teorie a koncepty pro něj nebyly tak důležité, jako práce Herdera a Kanta. Pokud se jimi zabýval, tak je buď viděl zejména v kontextu předešlých dvou zmíněných filosofů či v širším kulturním kontextu, nebo z jejich vlivu nevezšel žádný stěžejní koncept. Z toho důvodu zde pouze zmíníme jména několika dalších německých filosofů, s kterými Palacký přišel do styku, aniž bychom jejich teze a vztah k Palackému dále rozebírali: jedná se zejména o Schellinga, Jacobiho, Friese, Hegela, Goetheho.

1.4. Vzdělání a společenský kontext

František Palacký byl pro svou úlohu národního historiku a posléze i politického vůdce velmi dobře vybaven. Jeho evangelická výchova a následná studia v uherském Trenčíně a Prešpurku mu poskytla prostředky k rozvoji řady vlastností a dovedností, jež se později pro jeho různorodou kariéru staly nepostradatelné. Intelektuální sklony se u něj projeví již v mládí, kdy ve svém pátém roce “přečetl již celou bibli, v níž jej vedle příběhů Mojžíšových a Josefových nejvíce upoutaly ty věci, kterým nerozuměl, jako např. Píseň Šalamounova” (Morava 1994, s.16). Krom intenzivního náboženského vzdělání se mu brzy dostalo znalostí německého a latinského jazyka. V době svých studií se také naučil, jak správně a efektivně využívat psaných zdrojů, překládat z cizích jazyků (což se v jeho práci historika Českých zemí bez pochyb vyplatilo) a vést si rozsáhlé poznámky, které v té době doplnil také o *každodenníček*, ve kterém se nám do dneška dochovaly informace o tom, co Palacký ve svém formativním mládí četl a studoval.

Prostředí rodných Hodslavic a posléze i obou zmíněných slovenských měst pro něj bylo nesmírně důležité, jelikož se mu zde dostalo zázemí, ve kterém byl na rozdíl od Prahy slovanský a evangelický živel silněji zastoupen. Palacký byl vychován jako protestant a jeho otec, Jiří Palacký, byl svým povoláním učitel v místní církevní škole, do které “si jej evangelická obec augsburského vyznání v Hodslavicích...vyhlédla” (Tamtéž, s. 20) a kde působil se zodpovědností a vědomím své zodpovědnosti. František Palacký sice během svého života svou rannou zbožnost (Tamtéž, s. 19), která se projevovala i v jeho ambicích stát se knězem, zcela neztratil, ale postupem času upustil od plánů dalšího teologického studia (Tamtéž, s. 48) a jeho zájem se ubíral nejdříve směrem k národu a posléze k jeho dějinám. I tak lze u Palackého pozorovat důkladnou evangelickou výchovu, kterou nikdy nezapřel a to i přesto, že mu v průběhu jeho života neulehčila ani námluvy s jeho budoucí ženou, Terezií Měchurovou, ani jeho profesní činnost, během níž jeho evangelický původ vzbuzoval nedůvěru státní cenzury a jeho katolických krajanů. Na druhou stranu byl v otázkách víry ve veřejném prostoru velmi mírný a až na jeho historické dílo, ve kterém jistě můžeme najít náznaky zaujatosti ve prospěch Jednoty bratrské, Jana Husa a husitů vůbec, a jeho nejosobnější názory a přístup k životu, ve kterém se odráží jeho hluboká zbožnost (Morava 1994, s. 70), vystupoval ke katolickému vyznání zcela nezaujatě. To mu určitě pomohlo získat přízeň nejen u jeho švagra, ale i u jeho patronů, kteří patřili zpravidla z řad katolické zemské šlechty.

Dalším zmíněným faktorem, který na něj měl vliv, bylo rodící se národní hnutí. Byly to právě jeho kontakty z dob studií, které ho vystavily vlivům současné filosofie a informovaly ho o studentských hnutích v Německu a bouřlivé reakci evropských národů na Napoleonovo počínání si. Mezi další učence jeho generace, s kterými Palacký v té době diskutoval a rozvíjel své názory, patří Šafařík, Benediktí nebo Kollár. Palacký si také brzy začal dopisovat s Jungmannem a jejich korespondence mu jistě poskytla oporu a motivaci, jež potřeboval k tak odvážným projektům, jakým bez pochyb byla jeho snaha vypracovat ryze českou krasovědu (Štaif 2009, s.37-38). Právě tato nově se rodící generace intelektuálů, která se v Bratislavě v druhém desetiletí devatenáctého století utvářela při četbě a diskusích o nejnovějších uměleckých a vědeckých událostech, měla pro Palackého klíčovou roli a dala směr jeho budoucím snahám. Palacký v tomto prostředí našel zápal v otázkách světských, spíše než v těch duchovních, a také sám sebe začal vidět jako národního intelektuála, jehož místem je říšské velkoměsto a ne vesnická fara. Nejdříve sice váhal, jestli by jeho cestou měla být poezie, překladatelství, krasověda nebo historie, ale i tato nerozhodnost se postupem času vyjasnila a i tak můžeme tvrdit, že Palacký do konce svého života zůstal člověkem, který chápe národní otázky v širokém slova smyslu a nutně od sebe neodděluje jednotlivé disciplíny nebo alespoň jejich důležitost.

Francouzská revoluce definitivně podlomila pilíře staré společnosti, včetně jejich víry v tradiční instituce, a Válka šesté koalice a Napoleonův pád zanechaly Evropu otevřenou novému pořádku, který nezahrnoval pouze politiku, ale měl rozsáhlé implikace i pro filosofii, vědu a společnost obecně. Tato radikální obměna se projevovala v uměleckých směrech romantismu a ve filosofii Johanna Gottfrieda Herdera a Georga Wilhelma Friedricha Hegela. Palacký byl skrze své kontakty s Šafaříkem a Benediktím, kteří studovali v Jeně, obeznámen i s wartburskými slavnostmi a jenskými buršáckými spolky, jež nesly pochodeň národních snah se sjednotit a dosáhnout své národní síly ve státní jednotě. Také v této době četl řadu světových publikací, které mu pomohly si utvořit představu o mezinárodním dění, kterou mohl posléze vytříbit debatami s uherskými šlechtici, s kterými se v rámci své práce vychovatele často setkával. Jinými slovy byl Palacký silně ovlivněn dobovou atmosférou, na níž reagoval a to zejména svou rozsáhlou snahou o sebevzdělání v mnoha odlišných směrech a svou prvotní tvorbou. Národ se stal klíčovým pojmem té doby, což odráželo vzestup nového národního uvědomění, a i pro Palackého byl národ v centru jeho pozornosti.

Přesvědčit se o tom můžeme třeba řadou debat, které Palacký vedl se svými již zmíněnými druhy a mentory. Josef Jungmann byl hlavním mentorem mladého Palackého, což je očividné i ze způsobu, kterým ho ve svých dopisech oslovoval—“Vznešený pane!”— (Morava 1994, s. 32), ale také hlavním teoretikem nově se rodícího českého národního sebeuvědomění. Ve své stati, kterou Palacký a jeho přátelé v Prešpurku jistě četli, s názvem “Dvojí rozmlouvání o jazyce českém”, Jungmann přichází s novým pojetím českého národa, které nestojí na zemské integritě a patriotismu nebo na autoritě místní šlechty a české koruny, ale na českém jazyku, potažmo na ryze české kultuře, kterou tento jazyk nese. Jungmann v druhém zpěvu píše, že “jestliže vlasti bez národu, národu bez jazyku zvláštního pomysliť nelze, dokládám ještě jednou, že se žádný, kromě kdož jazyk národu svého miluje, pravou láskou k vlasti honositi může” (Jungmann 1806). Toto pojetí národa v době ponapoleonské získalo na síle oproti zemské koncepci českého národa, které do jisté míry zastával Bernard Bolzano (Štaif 2009, s. 26-27). Pro Palackého byla Jungmannova práce a s ní spojené chápání českého národa silnou inspirací, která se zrcadlila v jeho raných snahách uměleckého, překladatelského a krasovědního rázu, jež prozrazují jazykový primát buditelských snah této doby. Tyto snahy se prozatím omezovaly na tento kulturní prostor, ale současně byly předzvěstí liberálního nacionalismu, který zdůrazňoval právo na vlastní jazyk a kulturu, a který se Palacký později snažil prosadit. Jiří Štaif ale upozorňuje, že i přes silný vliv Jungmannovi statě “Dvojí rozmlouvání o jazyce českém” z roku 1806 “se však nezdá, že by patnáctiletý Palacký vnímal toto politikum jako možný důsledek jungmannovského pojetí českého nacionalismu. V tomto věku jej totiž zaujal především romantický náboj takto chápaného nacionalismu, zatímco svět politiky ještě čekal na to, až se o něj začne hlouběji zajímat. Mnohem více jej oslovovala mýtotvorná kapacita Jungmannova chápání české národní identity” (Štaif 2009, s. 27).

Palackého představy o národě a jeho budoucím poslání můžeme posoudit na základě čtení jeho korespondence s Šafaříkem a Benediktim. Mezi nejvýznamnější diskuse, které spolu vedli, patří bez pochyb ta o charakteru českých dějin. Když se Benedikti vrátil z Jeny, sešel se s Palackým a Šafaříkem, aby s nimi mohl probrat všechny své poznatky z německého univerzitního prostředí. Jednou dokonce tvrdil, že “Češi nemohou mít velkého dějepisce, neboť jakou minulostí se mohl tak malý národ konečně vykázat?” (Morava 1994, s. 38). Palackého tento výrok silně zasáhl a oponoval mu nejen tím, že v české historii se najde mnoho událostí, jejichž velikost a sláva se vyrovná historiím ostatních národů, ale také prací

William Robertson, který napsal dějiny i tak malému národu, jakým byli Skotové (Tamtéž). Palacký se svými spřízněnými buditeli mnohdy nechal inspirovat a čerpal od nich co nejvíce informací o kulturním a vědeckém vývoji na úrovni doby, ale jindy jim stejně vehementně oponoval svou vizí, která se už v té době začala formovat. Jungmannova generace národního obrození se tedy začala formovat mnoho let před jejich samotným vstupem na kulturní scénu a tuto sounáležitost nadšených a nadějeplných studentů všeho slovanského nelze podcenit.

1.5. První kontakt s britskou myšlenkovou tradicí

V této kritické době svého myšlenkového a názorového vývoje Palacký narazil na řadu britských myslitelů, filosofů a historiků, jež měli upevnit a do značné míry také určit směr jeho budoucího úsilí. Kosmopolitní prostředí Prešpurku mladému Palackému přálo a dalo mu k dispozici řadu šlechtických knihoven a knihkupců, kteří nabízeli řadu mezinárodních titulů, s nimiž se mladý student jistě rád seznámil. Palackého vzdělávání se v tomto ohledu nabylo systematického charakteru, jelikož Palacký si v této době dal za cíl dále rozvíjet svou znalost cizích jazyků a jejich literatury tak, aby se seznámil s širším mezinárodním prostředím a cizími poměry. Vliv britské literatury a způsob, kterým ovlivnila myšlenkový vývoj Františka Palackého, sice vícero autory problematizován byl, ale ke dnešnímu dni lze najít pouze několik článků, jejichž primárním úkolem je tento vliv zmapovat a vyvodit z něj důsledky. V naší práci se budeme odvolávat zejména k rozsáhlé práci Simeona Pottera, který v roce 1929 vydal práci *Palacký a anglické písemnictví*, ve kterém dopodrobna shrnuje jednotlivé práce, jež Palacký přečetl a hodnotí hloubku jejich pochopení, hodnoty a užítku pro Palackého. V mnoha ohledech se tato práce překrývá s naším cílem, ale v zásadě jí charakterizuje povrchní způsob studia těchto zdrojů, který se zajímá spíše o kompletnost výčtu a představení jednotlivých prací, nežli s jejich ideovou, politickou a filosofickou hloubkou. Dále se tato práce také zabývá z největší části pouze jeho mládím a nepracuje s jeho politickými texty, ani s jeho veřejným a politickým životem. My zde budeme stavět na základu připraveném touto pečlivou a dobře napsanou studií, abychom z materiálu, který pro nás připravila, mohli učinit širší závěry týkající se českého politického myšlení a Palackého filosofie v širším slova smyslu. Dále také zvážíme, mimo jiné, studie Otakara Vočadla, který se otázkou vlivu britské literatury na české národní obrození věnoval v řadě svých článků a pomůže nám celou otázku lépe kontextualizovat.

K angličtině se dostal vcelku brzy a rychle v ní dosáhl dost vysoké úrovně na to, aby si z přečtených knih dělal poznámky, které svědčí, že jeho pochopení nebylo pouze povrchné, ale vnímalo i stylistické a obsahové úrovně, které by všednímu čtení unikly. Samotný jazyk se tak začal učit na podzim roku 1816, kdy se ho ujal profesor Selecký, který s ním angličtinu probíral nejspíše v odpoledních hodinách, kdy už Palackému skončila jeho výuka na lyceu. Ve svém volném čase také Palacký začal navštěvovat knihkupectví vlastněné mužem, jehož jméno bylo Landes, a který Palackému dovolil půjčovat si jinak drahé výtisky anglických knih k samostudiu. Zde Palacký potkal Egana, Angličana, který pracoval jako komorník u

maďarského šlechtice Garažatkoviče a měl ve svém vlastnictví malou knihovnu vážné anglické literatury, kterou Palackému rád otevřel. Bylo to právě v této knihovně, kde se Palacký setkal s řadou vlivných textů, jakými byl například výtisk Blairova spisu *Lectures on Rhetoric and Belles Letters*. Palacký svou četbu a její obsah probíral nejen se svými přáteli, Benediktim, Šafaříkem a Vyroszilem, u nichž našel stejně silný zájem o moderní jazyky, otázky estetiky, národa a jazyka, ale také se svou zaměstnavatelkou a první láskou, paní Ninou Zerdahélyovou (Potter 1930, s. 4-6). Ta jej kultivovala a postupem času ho zasvětila i do šlechtického života, když s ní jezdil po domech sprátených rodin, zatímco vychovával její neteře a dcery. Po dobu jejich přátelství mu nepochybně byla inteligentní a osvícenou společnicí, v jejíž společnosti rozvíjel jak své estetické koncepce, tak pozdější představy o národu, historii a politice. Také díky jejímu vlivu mohl všechny tyto otázky spolu s anglickou literaturou a britskými reáliemi obecně probírat s různými maďarskými šlechtici (jako třeba s Pálaem Sándorem, u kterého krátce pobýval), jejichž sídla navštívil, jelikož v Uhersku byl britský vliv cítit o poznání více, než v jiných částech císařství (Morava 1994, s. 35).

Pro všechny badatele je velkým štěstím, že si František Palacký, alespoň v této kritické době, vedl každodenníček, do kterého si zapisoval všechny knihy, které v té době přečetl a s nimiž přišel do styku. Na základě těchto poznámek víme přesně, ke kterým textům se během svých studií dostal a jak na ně reagoval. V pozdějších letech byl Palacký zaměstnán hlavně prací s archiváliemi pro své historické dílo a tudíž se k teoretickým textům a beletrii dostal zřídka, což nám dovoluje přisuzovat seznamu četby z jeho každodenníčku větší váhu. Samotný nápad si podobný seznam dělat přišel z četby Edwarda Gibbona, přesněji jeho *Miscellaneous Works*, které přečetl v listopadu roku 1818 a jež se na rozdíl od Gibbonovi kolosální historie pádu římské říše věnuje spíše jeho memoárům a úvahám. V každém případě však patří s knihou *History of Scotland* od Williama Robertsona mezi nejdůležitější texty týkající se jeho pozdější kariéry historika a to v tomto případě ne silou samotné historické konstrukce se všemi jejími detaily, ale spíš přístupem, koncepcí a metodou, které Palackého uchvátily. K samotnému rozboru obou děl a jejich interakce s dějinami Palackého budeme podrobněji analyzovat v další sekci naší práce, což platí i pro následující výčet zbylých děl, které Palacký ve svých ranných letech studoval.

Ve výčtu britských spisovatelů, s kterými přišel František Palacký do styku, nikdy nechybí skotský kněz a učitel rétoriky Hugh Blair. Ten v roce 1783 vydal své *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres*, kompilát 47 přednášek původně adresovaných studentům na

Edinburské univerzitě vztahující se k celé řadě témat. Palacký se zaměřil na prvních sedm úvodních přednášek, ve kterých Blair popisuje rozdílná témata jako vkus, kritika, řeč či psaní, a následně také tři pozdější přednášky týkající se historie. Je nasnadě odvodit z toho Palackého bující zájem v historii a tyto přednášky pro něj jistě měli velký význam, jelikož se v nich rozebírají jak velcí historici, tak otázky toho, co dělá dobré historické psaní a jak by si měl historik počínat. V kritické literatuře je však Blairův vliv viděn zejména u Palackého krasovědných ambicí, v jejichž rámci s Blairem otevřeněji polemizuje. K těmto úvahám se ale dostaneme později v další sekci naší studie. Palacký byl v tomto směru totiž také ovlivněn řadou dalších autorů, jejichž tématem nebyla historie, ale spíše estetika nebo také věda a poznání obecně. Mezi texty, o kterých se zmiňuje ve svém každodenníčku, můžeme najít šestý díl nesmírně vlivného britského periodika *Spectator*, které vydával Joseph Addison a Richard Steele a z nějž si Palacký dělal podrobné poznámky, zejména pak z Addisonovi “Eseje o rozkoších obrazotvornosti”. Dále na Palackého udělal dojem *Život Francise Bacona*, který napsal David Malleta a při jehož četbě se vytříbily některé z Palackého nejdůležitějších konceptů, jako třeba jeho chápání božnosti, která je zejména důležitá pro jeho estetické koncepce, ale také pro jeho osobní život, jak je očividné z řady milostných dopisů, které před svatbou posílal své ženě. Ve výčtu četby, z které si Palacký dělal poznámky a jež měla vliv na jeho pozdější vědeckou a politickou práci nesmíme opomenout text *The Pleasures of the Imagination* od Marka Akensidea, poznámky lorda Bolingbrokea o umění dějepisném a řadu komentářů týkajících se slovanských literatur a politiky Ruska a Rakouska, které vyšly v řadě periodik včetně *The Edinburgh Review*, *The North American Review*, *The Foreign Quarterly Review* a *The British and Foreign Review*.

Již z tohoto výčtu zdrojů, které měly bez pochyb určující vliv na Palackého estetickou a historickou práci (a jak se pokusíme dokázat také na jeho politický život), můžeme izolovat několik informací, které budou pro naše závěry důležité. Palackého studia, počínaje jeho pobytem v Trenčíně a posléze i v Prešpurku, jsou téměř jediným soustavným a zaznamenaným obdobím, kdy se Palacký věnoval cizím pracím. Po roce 1827 a jeho zaměstnání v redakci muzejního časopisu se Palacký téměř výhradně věnoval přímým historickým zdrojům a archiváliím, vydávaným textům a současným periodikám, pokud měl příležitost a čas se k nim dostat. Z toho můžeme usuzovat, že jakákoliv práce zabývající se systematizací Palackého myšlení se musí nutně opírat zejména o toto formativní období, během kterého přišel intenzivně do styku se současnou evropskou kulturou a zpětně se vůči

těmto cizím zdrojům vymezil, aby ve výsledku určil základní principy, jimiž se jeho pozdější život řídil a určil také směr, kterým se jeho snahy budou ubírat. V tomto ohledu se i při analýze jeho politické filosofie musíme odkazovat zejména k jeho mladistvým letem.

Dále lze také registrovat, že jeho studie se zaměřovali zejména na otázky estetické, jazykové a následně i národní, jelikož pro něj byly tyto tři aspekty bytostně propojené, což můžeme vidět na Herderově pojetí národa, které mělo silný vliv i na první generaci obrozenců. To ovšem neznamena, že se tyto principy neuplatnily i později v jeho praxi historika a politika. Pouze zde musíme mít na paměti, že na rozdíl od jeho estetických studií a částečně i těch historických, se při analýze jeho politických postojů nutně obracíme ke zdrojům, které nejsou *a priori* politického charakteru. Nejsou důkazy, že by Palacký četl Hegela nebo s ním polemizoval, u Kanta se zase primárně zajímal také o estetiku a tak dále. I přesto však věříme, že z konkrétních závěrů v oblasti estetické a historické, můžeme získat dostatek indikací, které by nám pomohly vystavět robustní argument týkající se Palackého politického myšlení.

2. František Palacký—dílo, myšlení a politika

Po důkladném představení nejdůležitějších historických, společenských a filosofických okolností a formativních období Františka Palackého se nyní přesuneme k samotné analýze jeho díla bok po boku s britskými texty, jež na něj měly, jak se pokusíme ukázat, zásadní vliv. V průběhu následujících kapitol se budeme vracet ke kapitole první a navážeme na některé ze základních motivů, jež jsme v ní představili, ať už se jedná o národ a nacionalismus, tradici výkladů Palackého díla, jeho společnosti nebo jeho filosofických předchůdců z českého i německého prostředí. Naše metoda rozboru v následujících stránkách bude analýza nejdříve Palackého tezí týkajících se estetiky a posléze historiografie a politiky, což vždy doplníme o stejný rozbor jeho britských protějšků. V rámci každé podkapitoly zdůrazníme jednotlivé charakteristiky daných koncepcí a ukážeme výsledný rozdíl mezi těmito koncepcemi.

V průběhu následujících podkapitol se pokusíme zdůraznit aspekty těch koncepcí, které mají vliv na naši primární analýzu Palackého politického myšlení a také neztratíme zřetel z našeho cíle odlišit britský vliv a izolovat jeho přínos pro naše studium Palackého myšlení. Naše závěry prozatím ponecháme pro poslední kapitolu této práce, ve které se údaje získané následující analýzou pokusíme syntetizovat ve zhodnocení Palackého díla v jeho celistvosti, což bude platit i pro jeho přínos českému politickému myšlení.

2.1. První práce Františka Palackého a jeho teorie estetiky

Jako mladý student v Prešpurku byl František Palacký vtažen do intelektuálního života Rakouského císařství, kterým v ponapoleonské době hýbalo národní cítění. Jak jsme již uvedli, Palacký byl pilným studentem s rozsáhlou znalostí cizích jazyků a evropské filosofie, což ho dobře vybavilo pro vstup do okruhu rodící se české a slovenské inteligence, najmě pak pro setkání s jeho vzorem a přední osobností takzvané ofenzivní fáze českého národního obrození Josefem Jungmannem. I jeho přátelé Kollár a Šafařík se v té době zabývali krom teologie zejména otázkami jazyka a filosofie a Palacký byl jejich příkladem silně ovlivněn a sám se začal profilovat v duchu jeho přátel. Během studií byla jeho hlavním zájmem poezie a mezi první sny, které Palackého motivovaly bylo stát se epickým básníkem českého jazyka a vyrovnat se tak velkým jménům evropské romantické poezie (Morava 1994, s.25). Po několika pokusech a tvrdé kritice od jeho přátel se ovšem radši uchýlil k jazykovědě a po setkání nejdříve s Kantem a dalšími německými filosofy, ale později také s Blairem, Addisonem, Baconem a dalšími, se konečně rozhodl pro sepsání rozsáhlého díla o krasovědě, která by mohla stát po boku vědeckých úspěchů Jungmanna a jeho přátel z Prešpurku.

Do psaní tohoto díla, které mělo nést název *Krásověda, čili o kráse a umění knihy patery* se pustil v roce 1819 a přestal s ním v roce 1823, kdy se přestěhoval do Prahy a začal se naplno zabývat otázkami historie. V té době dokončil první z pěti svazků a zanechal po sobě části dalších dvou, které ovšem nevydal. Jeho estetické dílo je pro nás zajímavé zejména z toho důvodu, že nám nabízí Palackého nejširší přímé úvahy o filosofických otázkách týkajících se člověka a jeho podstaty, ale také vnímání a poznávání, jež mu zprostředkovává svět. Začátek jeho zkoumání je otázka lidského života a jeho podstaty, na kterou Palacký zodpovídá: “Život vůbec záleží v tom, že jestotná i samostatná nějaká zásada zachovává svou původní jednotnou samočinnost v času z protiva všech bytostí, se kterýmiž vchází do skutečného potahu” (Palacký 1941, s. 138). Od zvířat se člověk liší tím, že “sám jediný má takový do sebe život, že může nejen s povědomím a samovolně jednati, ale i samostatně a záměrně voliti” (Palacký 1941, s. 139). Tato schopnost uvažovat a rozhodovat se je závislá na části člověka, která přesahuje tento svět a vychází z “jiskry božství”, o níž musí člověk pečovat. Dále musí také rozvíjet vlastnosti a schopnosti, které mu tato jiskra propůjčuje. Tato jiskra zahrnuje ideje, jejichž podstata přesahuje každodenní smyslové vjemy. Tyto ideje jsou pro Palackého chápání člověka nesmírně důležité a vidí v nich jak různé složité koncepty, tak pojmy, jakými je pravda, krása nebo dobro, ke kterým se celou naší podstatou snažíme

přiblížit (Berkyová 2009, s. 14-21). Palacký píše, že “Ony (ideje) odkazující a vedouce nás nad jednotlivou smyslovost k obsahu světa, k velebnému celku živobytí a určení národův, šlakuji šlepeje božské v celé přírodě a ve všech člověčenstva dějech. Idey jsou, co nás teprve člověky činí” (Tamtéž).

Palacký přichází s termínem božnost, která má vyjadřovat podobnost člověka a Boha, jinými slovy “Božnost, podle smyslu slova svého, jest jakoby srodnost a podobnost Bohu, čili účastenství přírody boží a obrazu bytu božského ve člověku” (Palacký 1941, s. 140). V naplnění “jiskry boží” a plném rozvoji vůle k tvoření a poznání je skryta tato podobnost, avšak i tato vůle je podmíněna svobodou toho dosáhnout. Palacký uvádí, že “Usilující my tedy k božnosti, toužíme především po svrchované svobodě, ana est bytná jestotě bezvýjimečné, po svobodě netoliko záporné aneb nezávislosti a samostatnosti, alebrž po plnomocnosti čili svobodě, která vládne plností jestoty... Božnost tedy, podle věci znamenáné, jest obsah jestotný všech konečných oučelův života duchovního” (Palacký 1941, s.140-141). Lidská svoboda vychází z kultivace této božnosti, která mu dovoluje ve svém životě činit volby, jež vycházejí ze základů konečných účelů (Pešková 1998, s. 52-53). Tato božnost je člověku vlastní, ale nejedná se o konkrétní či měřitelnou vlastnost, jako spíše o metafyzickou normativní kategorii. Božnost se dá srovnat s aspirací k pravdě, kráse a ctnosti. Podle Ladislava Majora je božnost “vnitřní vlohou člověka k ušlechtilému životu v pravdě, dobru a kráse, tudíž vlohou k duchovnosti” (Major 1986, s. 18).

Vrcholem lidské moudrosti je podle Palackého poznání ideje lidství, která vychází z božnosti, ale je také božností nalézána. V tom tkví Palackého humanismus, který byl tak důrazně vyzdvihován Masarykem, pro kterého byla tato zbožná a protestantismem inspirovaná nauka velkou inspirací. Masaryk ve své *České otázce* píše, že “Pokud humanitu pojímá ve smyslu teorie přirozeného práva, odůvodňuje Palacký důsledně toto právo z evangelia; pramenem rovnoprávnosti národů a přirozeného práva je mu “ono vrchoviště, z něhož plyne i mravnost i právo, přikázání totiž srdce lidského hluboce vštěpované: čeho sobě nechceš, jinému nečiň” (Masaryk 1969, s. 103). A Masarykovo čtení Palackého díla bylo vskutku správné v tom ohledu, že Palacký zde své evangelické kořeny jistě nezapíral, ale naopak se jimi silně inspiroval. V tom nás usvědčuje i fakt, že i přes své rozhodnutí odložit duchovní kariéru ve prospěch svých akademických prací se svého kréda nikdy nezřekl a naopak v jeho kontextu viděl a hodnotil okolní svět. Masaryk ovšem nepostupuje stejně obezřetným způsobem, když tvrdí, že “Palacký se opírá hlavně o Kanta” (Masaryk 1969, s.

104) a implicitně také o Hegela. Palacký byl Kantovy jistě v mnoha ohledech zavázán, jak již bylo dříve přijato, a můžeme zde spekulovat, že i rozřešení jeho dilematu mezi vírou a vědou přišlo právě po setkání s Kantovou filosofií (Machovec 2019, s. 55-56). Nesmíme však zapomínat na to, že Palacký byl v této době ovlivněn celou řadou filosofů a jeho estetická teorie nestála pouze na Kantovy, ale odvolávala se také k různorodé tradici anglosaské.

Mezi přední autory, kterými se Palacký nechal ovlivnit byl skotský profesor a kněz Hugh Blair. Jeho *Přednášky*, které jsme představili v předešlé sekci, se estetikou a rétorikou zabývaly velmi obšírně a nabízí zcela odlišný náhled na problematiku, než jakým byla Kantova filosofie. Blair byl nesmírně vzdělaným a oblíbeným členem skotského osvícenství a jeho *Přednášky* našly úspěch nejen v rodném Skotsku, ale i naskrz Evropou (Abbott 1989, s. 280-285). Ze své podstaty se jedná o zcela jiný text, než Kantovo pojednání o soudnosti. Blairovi *Přednášky* jsou napsané jednoduchým a čistým jazykem a kladou si za cíl vzdělávat v oblasti rétoriky, estetiky a psaní obecně, aniž by předkládaly složitější filosofické koncepty nebo se pokoušely o debatu s vědeckou obcí svého dne. I z toho důvodu je Simeon Potter ve své práci Palacký a anglické písemnictví odmítl s tím, že se jedná o texty, které “nemají zvláštní ceny” (Potter 1930, s. 17). Přiznává sice, že na Palackého měl Blair největší vliv, ale jinak opomíjí, že i přes absenci hlubších filosofických argumentů tento text přece jenom nesl řadu specifických rysů, které Palackého ovlivnily ne pouze na rovině formálně, ale i na úrovni názorové. Ba naopak, Blair dal Palackému hlavní impuls k jeho odklonu od čistě racionalistické filosofie a dodal mu prostředky k formulaci teorie krasovědy, která bere ohled na romantický charakter národního obrození, kterému přeci jenom slouží. Dále také obohacuje Palackého myšlení o jistý element britského empirismu. Palackého dílo tak získává pevnější psychologický základ a nabírá na poutavosti a dopadu na čtenáře.

Níže se pokusíme Blairův vliv ilustrovat několika krátkými pasážemi z prvních tří přednášek, které Palacký četl se zvýšeným zájmem a dělal si z nich rozsáhlé poznámky. Jak již jsme uvedli, jeden z hlavních důvodů, proč se Palacký ke Kantovy stavěl kriticky byl jeho racionalismus, nebo slovy Milana Machovce “vyhraněný rozumářský způsob výkladu světa a života. Jestliže jsme ukázali, že Palackého přilnutí k určitým tezím Kantovy filosofie nebylo náhodné, nýbrž vycházelo z jeho vlastenecko-politického zaměření, platí nicméně také, že z téhož důvodu nemohl přijmout Kanta důsledně. Vlastenecko-politické zaměření mladého Palackého-buditele vylučovalo ztotožnit se mimo jiné zejména právě s chladným kantovským racionalismem, s ryze rozumářským přístupem ke všem problémům” (Machovec 2019, s. 58).

Tento odpor se projevil tím, že ve své krasovědě Palacký neklade důraz pouze na rozum a lidské intelektuální kapacity, ale přiznává, že člověk je ze své podstaty rozpolcený mezi rozumem a citem. “Usilování a postupování k božnosti,” píše Palacký v knize druhé jeho *Krasovědy*, “může dvojím způsobem se dít: určitě a podvýminečně, aneb neurčitě a bezvýminečně. První se stává v oboru rozumu a vůle, druhé v oboru citu a obraznosti... Obor tedy krásy jesti v citu a v obraznosti, a zakládá se na bezvýminečném i zvolném snažení člověka po formě božnosti” (Palacký 1941, s. 157). Idea lidství, která podle Palackého stojí na vrcholu lidské moudrosti a blíží se nejvíce Bohu, tedy je také cílem vši božnosti a to i na úrovni národní, je něčím, co nelze zjistit pouze za pomoci rozumu, ale také skrze naši smyslnost a cit, které nás vedou k pochopení krásna a dále pak i k této ideje lidství a božnosti. Palacký jde dokonce tak daleko, že vidí “citelnost... jako středek a spojiště veškeré bytnosti naší,” (Palacký 1941, s. 158) tedy něco, s čím by Kant jistě nesouhlasil.

Současně s tím, kdy Palacký pracoval na svých krasovědných teoriích, se ovšem nechal výrazně ovlivnit Blairem, který sice nerozpracoval vlastní estetický systém, ale ve svém naučném textu i tak prezentoval realitu, jež se Palackému jevila lépe, než chladná racionalita mnohých německých filosofů jeho mládí. Blair ve své třetí přednášce píše, že “deklamace proti kritice většinou postupují na základě této domněnky, totiž že kritici jsou ti, kdo soudí podle pravidel a ne cítění. To nemůže být dál od pravdy, jelikož ti co tak soudí jsou pedanti, ne kritici. Je tomu tak, protože všechna pravidla pravé kritiky, které jsme předvedli, se konečně zakládají na pocitu. A vkus a cit jsou nutností, která nás vede při užití těchto pravidel v každém jednotlivém případě.”³ (Blair 1783, s. 46). Blair se ve svých *Přednáškách* jasně vymezuje vůči přílišnému a neuměřenému racionalismu jako vůči něčemu pedantskému a suchému ve prospěch zdravého rozumu, který přikládá větší váhu smyslové zkušenosti. Blair tuto tendence zdědil jako součást britské tradice a vskutku není nutné demonstrovat, že v prostředí skotského osvícenství byl empirismus dominantním paradigmatem, ke kterému se přikláněl jak David Hume, tak jejich předchůdce Francis Bacon. Blairovi úvodní *Přednášky* sice obsahují několik dalších důležitých argumentů, ale jejich vliv na Palackého nelze dokázat s takovou jistotou, anebo v práci Palackého nenašli dostatek příležitostí k uchycení se, jelikož na danou problematiku nahlížel z jiného úhlu pohledu.

³ V anglickém originále: “The declamations against Criticism commonly proceed upon this supposition, that Critics are such as judge by rule, not by feeling; which is so far from being true, that they who judge after this manner are pedants, not Critics. For all the rules of genuine Criticism I have shewn to be ultimately founded on feeling; and Taste and Feeling are necessary to guide us in the application of these rules to every particular instance.”

I přesto je ovšem důležité nepodceňovat vliv Blaira a tradice, kterou zastával. Britský empirismus a praktický, přímý přístup ke psaní působily jako protiklad racionalistické filosofie německé provenience a Blair dal Palackému onen stěžejní impuls k vymezení se vůči Kantovi, což Palackému otevřelo prostor pro vlastní vynalézavost a představivost. Blair byl v mnoha ohledech vstupní branou do světa anglického písemnictví, který Palackého odkázal k práci dalších významných spisovatelů. Několik z nich sice nemělo dalekosáhlý vliv na jeho centrální koncepty a teorii estetiky a dějin, ale přesto je nelze s čistým svědomím přehlédnout.

Prvním z těchto autorů, na které Palacký narazil skrze Blairovi *Přednášky* byl Henry Home z Kamesu. Henry Home byl skotským lordem a soudcem, který byl aktivním členem skotského osvícenství jak díky svým spisům, tak zejména kvůli jeho mecenášství a společenské roli při organizaci a prosazování celého hnutí. Palacký se setkal s jeho dílem *Základy kritiky*, jež se zabývá přirozenými kořeny kritiky umělecké kompozice, která prý vždy pramení z lidské přirozenosti a nezakládá se tak na tradici vytvořeném systému. Tento postoj, jak Potter uvádí (Potter 1930, s. 21-22), se vesměs shodoval s duchem skotského osvícenství a nebyl ze své podstaty příliš originálním a Potter má rovněž pravdu, že způsob, kterým Henry Home tuto problematiku zpracoval, nepřidává k rozkvětu důležitého díla, které by samo mohlo inspirovat. To brzy zjistil i František Palacký, který sice vítá myšlenku kritiky vycházející z daností lidské přirozenosti, ale vyčítá Homeovi, že se “dotekl mnohých vážných pravd jen běžně, že nevstoupil dosti hluboko do duše” (Tamtéž). V rámci naší analýzy z těchto důvodů Homesovi samotnému nepřikládáme přílišný vliv, ale budeme mít jeho tezi na mysli jako nedílnou část intelektuálního kontextu, ve kterém Palacký tvořil a z něhož vycházel.

Joseph Addison byl dalším spisovatelem, k němuž Palacký našel cestu skrz Blaira. Ten ho vyzdvihuje jako prvního, kdo se v Británii pokusil o soustavné zkoumání estetické teorie. Ať už tomu tak bylo, nebo ne, Addison byl ve své době nesporně vlivnou osobou a to zejména díky jeho periodiku *The Spectator*, největším z prvních periodik, které se na začátku osmnáctého století v Londýně objevili. Addison a jeho partner Richard Steele skrze tento populární plátek vytvořili veřejný prostor, v jehož rámci poprvé probíhala debata ne jen o politice a obchodu, ale také o estetice, mravech, módě a tak podobně. *The Spectator* v mnoha ohledech udával směr společenské debaty a dá se považovat za jeden z hlavních faktorů při tvorbě nového středostavovského vědomí ve Velké Británii, vědomí, které se formovalo podél základních hodnot osvícenství a umírněného protestantismu. Velmi dobře o této problematice pojednává například Jürgen Habermas, který svou první knihu *Strukturální přeměna*

veřejnosti věnoval právě tomuto procesu (Habermas 1991, s. 57-65). Výtisky Addisonova periodika se dočkaly desítek edicí a člověk je našel téměř v každé větší britské knihovně devatenáctého století, což do jisté míry svědčí o povaze jeho psaní, které se nikdy nevzdálilo od zdravého rozumu, snažilo se s upřímností, lehkostí a elegancí vyjádřit ke všem otázkám své doby a vždy zastávalo principy otevřenosti a empirismu, který se ostatně stal symbolem myšlení nově se rodící britské říše.

Palackému tyto rysy jistě neunikly a brzy svého anglického přítele Egana požádal o svazek *The Spectator*, ve kterém se Addison vyjadřuje k estetice. V číslech 411 až 421 vydal takzvanou *Esej o požitcích obrazotvornosti*, kde se snaží klasifikovat a zhodnotit rozkoš, kterou z obrazotvornosti získáváme. Addison chápe požitky z vnímání objektů jako ty primární a z naší vnitřní obrazotvornosti jako ty sekundární. Vše, co je velké, velkolepé, nevídané a krásné, nám přináší požitek větší, než věci zcela opačného charakteru. Požitky obrazotvornosti sice nejsou tak žádané jako požitky moudrosti, ale i přesto jsou ze své podstaty dobré a lze je doporučit úplně všem. Hlavním důvodem k tomu je, že “Nejvyšší Autor našeho bytí stvořil lidskou duši tak, aby jí nic, než On sám, nemohl být posledním, adekvátním a vhodné štěstím” (Addison 1712, č. 413). Hlavním důvodem k existenci požitků obrazotvornosti je tak podle Addisona kultivace našich schopností ocenit velikost, dokonalost a dobrotu boží. Potter dále uvádí, že konečný úkol požitků obrazotvornosti je “vypěstovat v nás schopnost pozorovací a tak přispěti nám v našem hledání pravdy boží” (Potter 1930, s. 22). Palacký sice odsoudil to, že se podle něj Addison problémem zabýval do nedostatečné hloubky, ale zdá se, že s ním byl jinak za jedno v otázce božského úmyslu, který nás čeká za každým estetickým požitkem, což se dozajista promítlo i do jeho vlastní teorie krasovědy.

Palacký se v době studia angličtiny a četby těchto textů danou tematikou přímo obklopoval a ze záznamů z jeho každodenníčku a korespondence víme, že mezi jeho četbu patřili také “Požitky obrazivosti” od Marka Akensida, *Charakteristiky mužů, způsobů, názorů a časů* od Anthony Ashley-Coopera, třetího hraběte ze Shaftesbury, *Filosofické šetření týkající se původu našich představ vznešena a krásna* od Edmunda Burkea a *Spisy* od Samuela Johnsona. Čtenář by mohl čekat, že od Anthony Ashley-Cooper (přítele, mecenáše a žáka Johna Locka, který o jeho výchově napsal *Několik myšlenek o vychování*), jistě Palackého mnoho pochytil, ale opak je pravdou a zdá se spíše, že Palacký měl v té době již svůj vlastní názor na krasovědu z části zformulován a k jejich teoriím se vyjadřuje pouze krátce a kriticky. Jeho vztah k Edmundu Burkeovi je nepochybně složitější. Na jednu stranu se zdá, že o

pozdější politické práci Burkea nevěděl a k jeho estetice se rychle vymezil kvůli sensualismu, na kterém Burke svou mladickou teorii zakládal. Při pozorném čtení však zjistíme, že mezi oběma autory panuje více shody a i jejich rozchod v otázkách estetiky nám může posloužit k lepšímu pochopení Palackého myšlení.

Sensualismus Edmunda Burkea vycházel ze smyslů a fyzických impulsů, jelikož jen ty mohou být výchozím bodem krásna a vznešena. Tím se Burke drží britské empirické tradice a klade hlavní důraz na jedince, neboť pouze ten je schopen cítit a tudíž prožívat krásu a vznešeno. Burke se tím pokoušel o vytvoření zcela nové koncepce estetiky, z které posléze vycházel i ve svých politických pracích. Jedinec byl hlavním činitelem jak estetiky, tak politiky a Burke ve svých úvahách primárně pracoval s ním. Palacký, který za kategoriemi krásy a vznešena viděl onu božnost, která propojovala člověka s Bohem v rámci tohoto světa se s podobně radikální formulací ztotožnit nemohl. On pracoval primárně s komunitou, společností a národem a snažil se najít transcendentní autoritu, která by tuto komunitu mohla řídit a dovést krásou a vznešením až k samému dobru. Primát kolektivu je důležitým motivem ve vývoji myšlení střední Evropy a Palacký k tomu nepochybně také přispěl. Britská tradice se snaží formulovat a pochopit práva jedince, kdežto ta česká vždy pracuje v první řadě s právy národa a role jedince se mnohdy sotva dostane do poznámek podobných úvah. A jelikož je kolektiv onou centrální jednotkou Palackého myšlení (včetně jeho krasovědy), ale i hlavním bodem, na kterém se rozešel s britskou myšlenkovou tradicí, nesmíme ho ztratit ze zřetele. Tato úvaha bude ještě rozvedena později, když přijdou na řadu Palackého politické texty, kde nám srovnání s Burkem pomůže ještě více (Burke 1980).

V bibliografii své *Krasovědy* Palacký uvádí rozsáhlý a téměř kompletní seznam nejdůležitějších jmen britského estetického myšlení, ale i v tomto případě se nezachovalo dost zdrojů, na nichž bychom mohli dokázat, že s nimi Palacký jakkoliv do hloubky jednal a ani jeho práce nenasvědčuje tomu, že by z nich rozsáhlým způsobem čerpal, nehledě na příležitostné slova úcty k jejich práci a památce. Nesmíme ovšem přehlédnout jednoho autora, na kterého také narazil v Blairových přednáškách, a jež Palackého filosofii a estetiku poznamenal nejvíce a to na Francise Bacona.

Francis Bacon byl předním britským filosofem, vědcem, politikem a státníkem, všestranným renesančním mužem, jehož biografie jistě mladého Palackého přímo oslnila. Po delší zmínce, ve které Blair Bacona představuje jako někoho, kdo pochopil lidský sklon obdivovat a vztahovat se více k historiím, jejichž obsah čtenářům nabízí velké činy a nevídané

historické události, spíše než každodenní záležitosti, si Palacký ihned pořídil celou biografii Francise Bacona. Spolu s ní si pořídil Baconovo latinské dílo *De dignitate et augmentis scientiarum* z roku 1623, ve kterém Bacon položil základní kámen jak moderní experimentální vědě, tak empirismu v jeho britské podobě. Bacon byl předním renesančním vědcem, který svými cíli v mnohém předčil osvícenské encyklopedisty, zejména pak když se snažil sepsat rozsáhlé dílo, ve kterém by klasifikoval všechny vědy a určil jejich správné metody spolu s dosavadními výsledky těchto věd. Z tohoto připravovaného díla zůstal hotový pouze první díl, který Palacký v jeho rozšířené a do latiny přeložené verzi četl. Bacon zde nezůstává pouze u obhajoby rigorózních vědeckých metod a nutnosti ověřovat všechny naše propozice experimenty, ale předkládá svou vlastní úvahu o poměru vědy a básnictví či pravdy a krásy. Palacký, který sám s nerozhodností vyvažoval na straně jedné církevní kulturu a vzdělanost, které se mu dostalo během jeho mládí a studií, a na straně druhé strohý racionalismus německé filosofie, našel v Baconově čistém kompromisu mezi tvrdou vědeckou disciplínou a upřímnou zbožnou úctou východisko pro svou teorii krasovědy, ale také pro svou životní teorii, které se držel a již vnášel i do svých dalších iniciativ (Ludvíkovský 1941, s. 233-234).

Palackého ona osudová pasáž, ve které se Bacon vyjadřuje k oboru historiografie, zasáhla tak hluboko, že se o ní později vyjádřil následovně: “Již samo ukazování k větším slovům Baconovým o významu dějepravného básnictví mohlo by stačiti k objevení, objasnění a nahrazení toho, čeho doložiti a dokonati osud mi zabránil. Netoliko dějeprava básnická, ale i každý obor krásy a krasoumy jeví se býti “divinitatis cuiuspiam particeps” (božnosti jakési účasten) tomu, kdo nahlédá do věci šíře a hlouběji. Mně aspoň zásady takové postačily ode padesáti let k odůstojnění a k výkladu všech nahodilých zjevův pokrásných” (Palacký 1872). Baconův vliv byl silně ovlivněn Blairovým čtením jeho odkazu a Palacký sám se ve své *Krasovědě* uchyluje k citaci jak Blairova komentáře, tak Bacona samotného. Konkrétně v jedné z poznámek píše: “Lord Bacon takes notice of our taste for fictitious history, as a proof of the greatness and dignity of the human mind. He observes very ingeniously, that the object of this world, and the common train of affairs which we behold going on in it, do not fill the mind, nor give it entire satisfaction. We seek for something that shall expand the mind in a greater degree; we seek for more heroic and illustrious deeds, for more diversified and surprising events, for a more splendid order of things, a more regular and just distribution of rewards and punishments than what we find here: because we meet not with these in true

history, we have recourse to fictitious. We create worlds according to our fancy, in order to gratify our capacious desires: “Accomodando, says that great philosopher, rerum simulacra ad animi desideria, non submittendo animum rebus, quod ratio facit et historia” (Palacký 1941, s. 175). Čtenáře jistě překvapí, že hlavní impuls, který Palacký našel pro svou teorii estetiky, přišel ze zamyšlení se nad charakterem dějepisce. Je to jeden z nejpřímějších ukazatelů toho, jak hluboce nakloněn této vědě Palacký byl a také to poslouží jako důkaz toho, že jeho estetické teze jsou svým způsobem jistým předvojem jeho práce historika. Palacký dodává, že “čta i rozjímaje slova ta, jak Bakonova, tak i Blairova, již na počátku r. 1819 veden jsem byl ku poznání tomu, že, co Bakon spatřoval jen v básnické dějepřavě, to nachází se i v jiných všech oborech krásy a krásoumy, v nichžto všude “rerum simulacra ad animi desideria accomodantur”;—i stalo se mi to tak říkaje klíčem k veškeré mé krasovědě” (Tamtéž).

Najít vliv britských autorů v Palackého koncepci krasovědy, jak jsme doufejme dostatečně ukázali, není ani zdaleka tak náročným úkolem, jelikož sám Palacký tyto vlivy nikdy nezapomněl vyzdvihnout. O to víc zarážející je, že v historii vědeckých studií, které se Palackého prací zabývají tato myšlenkové tradice téměř úplně zapadla a byla zcela upozaděna v porovnání s tradicí německou. Britská filosofická tradice, kterou do jisté míry definuje sklon k empirismu, zdravému rozumu a čistému jazyku, ale také humanismus, který se nejdříve objevil s renesancí, ale brzy se stal součástí skotského osvícenství, Palackému představil dostatek přesvědčivých alternativních koncepcí, díky kterým se mohl úspěšně vymezit vůči Kantovy a dalším německým filosofům, které mu představili jeho přátelé Benedikti, Kollár a Šafařík. V některých autorech také našel onen protestanský, ovšem do dostatečné míry humanismem vyvážený, důraz na vedoucí úlohu víry a Boha, ke které se mohly odkazovat i rozdílné filosofické tradice, jejichž samotné poslání nemělo s náboženstvím pramálo společného. V tomto ohledu nabízí britská myšlenková tradice Palackému možnost, jak artikulovat svou silnou bohabojnost, které se nikdy zcela nezbavil a v níž nacházíme dozvuk jeho evangelické výchovy. V mnoha ohledech výše uvedené autory nelze považovat za přední teoretiky estetiky, ale ani Palacký nevstoupil do dějin díky své teorii krasovědy. Nicméně právě v této práci nacházíme nejdetailnější rozvedení základních bodů jeho životní filosofie, která se projevila v jeho pozdější všestranné roli tvůrce, vůdce a politika, jež se vždy snažil držet onoho ideálu zbožnosti, který v jeho očích mohl dovést jak jednotlivce, tak společnost či národ blíže k pravdě a svobodě.

2.2. Dějiny národa českého: “Velkolepý řád věcí”

Palacký sice brzy po příchodu do Prahy přestal na své *Krasovědě* pracovat a tím skončilo hlavní období, během kterého se seznamoval s filosofií a myšlenkami cizích autorů, ale také během něhož utvářel svou vlastní filosofií, která s ním zůstávala i v následujících desetiletích. Přesto byl Palacký najmě historikem a jeho odkaz spočívá právě v kolosálních *Dějínách národa českého v Čechách a v Moravě*, jež lze považovat za největší dílo českého národního obrození a z jejichž odkazu čerpalo mnoho následujících generací českých historiků, politiků a umělců. Dokončení tohoto díla zabralo Palackému přes dvacet let práce, zajistilo mu na dlouhou dobu živobytí a proslavilo ho v Českých zemích, kde si díky své práci pro *Časopis Národního muzea* získal mnoho přátel v řadách zemské aristokracie a také si svými *Dějínami* zajistil úctu dalších obrozenců a rodící se české politické elity. Oproti tomu se jeho krasovědné bádání zdá být pouze zanedbatelným projektem, který ovšem stanovil kurz, jehož se Palacký bude držet i během svého studia a psaní *Dějin národa českého*. Dokázat kontinuitu základních principů vypracovaných během jeho studií a prvních krasovědných prací je však pouze prvním z našich cílů, kterých se v této podkapitole pokusíme dosáhnout. Tím druhým bude dokázat, že prvotním impulsem pro sepsání *Dějin* byla právě četba britských dějepisců a filosofů, jejichž myšlenky Palackému ukázali cestu a představily mu způsob, kterým tak rozsáhlé dějiny mohou být organizovány. V tomto ohledu budeme pokračovat v naší analytické práci, které jsme se věnovali na posledních stranách.

František Palacký se po svém příchodu do Prahy v roce 1823 rychle dostal do kontaktu s dalšími obrozenci a téměř okamžitě začal být zván na večere Hankou, Preslem, Jungmannem nebo Dobrovským, kterému již brzy pomáhal s jeho prací, za což se mu odměnil také představením Franze Josefa, hraběte ze Šternberku a Manderscheidu. Hrabě Franz a jeho bratranec hrabě Kaspar Šternberk stáli u zrodu Národního muzea a jako velcí mecenáši umění a vědy Palackého talenty řádně ocenili hned při prvním setkání. Česká šlechta oplývala tou dobou řadou velkých osobností, jejichž cílem bylo mimo jiné zlepšit samosprávu Českých zemí, vyzdvihnout prestiž české šlechty a prosadit ve Vídni zemské nároky, které byly z velké části přehlíženy ve prospěch šlechty lépe propojené s císařským dvorem. V tomto ohledu byl šlechtický okruh kolem Franze Sternberga vskutku vlastenecký, ale ona vlastenecký loajalita byla namířena spíše na zemský politický celek Českého království, než na jazykovou nebo etnickou skupinu Čechů. Palacký se i tak mezi šlechtickými kruhy etabloval jako schopný historik a vynikající řečník, s nímž se dalo dobře pracovat. To mu následně zajistilo přístup k

řadě šlechtických knihoven a archivů, které brzy za finanční pomoci Šternberků začal objíždět. Jeho honba za archiváliemi byla motivovaná jak snahou rozpracovat svou koncepci *Dějiny národu českého*, tak různými pobídkami ze strany šlechtických rodů, kteří ho platily za dohledávání a sepisování jejich genealogií, čímž si chtěly dodat na prestiži, ale také podpořit rozvoj českého dějepisce, které mnoho z nich určitě chápalo pouze v kontextu dějin politiky Českých zemí a jejich šlechtických rodů (Morava 1994, s. 53-62).

Nedlouho na to se Palackému přes mnoho strastí a zmařených snah povedlo získat pozici redaktora *Časopisu Společnosti Národního muzea v Čechách*, kde se mu podařilo prosadit mnoho změn, včetně založení českého muzejního časopisu, který vycházel paralelně s tím německým. Tento krok charakterizuje Palackého jedinečný politický cit. Na jednu stranu se mu podařilo vzkřísit popularitu muzejního projektu, čímž si získal důvěru svých šlechtických nadřízených, a na druhou stranu tak vytvořil jedinečnou platformu, v jejímž rámci by se mohla rozvíjet česká věda a s ní i česká občanská společnost. Jeho úspěch v rámci *Časopisu Společnosti Národního muzea* je charakteristický z toho důvodu, že Palackého práce historika byla ze své podstaty vždy snahou vyhovět šlechtické společnosti, ve které pracoval, a v tu samou chvíli radikálně otevřít společenský prostor tím, že položil historické a tudíž i implicitně politické základy, na kterých mohlo české národní obrození a rostoucí česká buržoazie stavět své vlastní vize české společnosti. Tento dvojitý úspěch mu následně zajistil místo stavovského historika, což mu konečně přineslo slušnou rentu a také ho to etablovalo natolik, aby si mohl vzít Terezii Měchurovou, dceru zámožného pražského velkostatkáře a právníka.⁴

Zde bychom se měli krátce vyjádřit k Palackého myšlenkovému vývoji této doby, či spíše konzistentnosti tohoto vývoje. I přes to, že se velmi rychle přizpůsobil životu vyšších společenských vrstev jeho Prahy, na což byl přeci jenom připraven blízkým soužitím s maďarskými aristokraty, pro které dříve pracoval jako vychovatel a s nimiž během svých studií vedl dlouhé diskuse, Palacký nikdy nezapomněl na svou evangelickou výchovu a původ, který mu mnohdy značně ztěžoval společenský a pracovní postup. Sňatek dcery významného právníka s venkovským protestantem musel Palacký obhájit tvrdou prací a značným společenským úsilím. I jeho povýšení do funkce stavovského historika pak trvalo tak dlouhou dobu spíše kvůli jeho náboženskému vyznání než jeho národnosti. Palacký sice

⁴ K samotnému jmenování došlo z mnoha důvodů až v roce 1838, což ovšem neodráželo finanční, pracovní i společenské úspěchy, které mu jeho práce historika dokázala přinést o řadu let dříve.

nebyl ve svém veřejném životě přehnaně zbožný a dokonce v rámci rodinného života a výchovy v mnohém ustoupil náboženství své ženy a tchána (jeho děti byly vychovány ve víře katolické), ale jeho raná zbožnost, kterou můžeme v umírněné podobě sledovat i v jeho prvních teoretických pracích, s Palackým zůstala a charakterizovala jeho samotný přístup k životu. Krásným příkladem jeho neoblomné zbožnosti jsou dopisy, které psal své ženě během jejich námluv a v nichž se neustále vrací k jazyku náboženství, který najdeme i v jeho *Krasovědě*. Palacký Terezii den po zásnubách, 21. října 1826, nechal do památníku toto krátké psaní: “Věčná božská láska Prozřetelnosti je nekonečná, vše zahrnující a oživující láska sama. Ona uvedla člověka, kterého stvořila k svému věrnému obrazu, do přírody, zdobené všemi půvaby krásy a příjemnosti: dala jemu, pozemskému poutníku, do hrudi blahé tušení jeho vyššího původu: aby byl ve svém životě rozmanitě a neobyčejně podnícen a vlastní silou rozdmýchoval jiskru Božnosti, Lásky, do toho dobrodinného plamene, který mu osvětluje temné stezky tohoto života a poskytuje i předtuchu nebe. Po této zkoušce a nabytém poznání může člověk uklidněn hledět vstříc konci své pouti, který jej spojí opět s věčným zdrojem Lásky” (Morava 1994, s. 60-70).

Předpoklad, že Palacký se do své práce na *Dějínách* pustil se stejným zápalem a integritou, kterou si zachoval už od svých mladých let, můžeme najít do té či oné míry téměř u všech badatelů Palackého práce do konce první republiky. Nezakládá se pouze na jeho osobních úvahách a postojích, jak jsme se doposud snažili ukázat, ale hlavně na důrazu, který přikládá reformaci v Českých zemích a její spjatosti s českým charakterem. Skrze husitství se do Českých zemí znovu vrací onen slovanský demokratismus, jenž byl vždy ohrožován hierarchickým pojetím společnosti, ke které tíhli okolní Germáni. Palackého dějinné dílo je ovšem mnohem komplexnější, než se na první pohled může jevit a skrývá řadu různých vlivů, ze kterých Palacký při psaní čerpal. Nejedná se pouze o archivní zdroje, jejichž význam nelze podcenit, ale i o různé zdroje poetické, které umožnily Palackému vytvořit dějiny v plném slova smyslu a ne pouze seznam historických událostí. Poetickou částí dějepisectví se ve své knize *Metahistory* zabývá Hayden White, který se v ní pokusil o rétorickou analýzu největších dějepisců devatenáctého století a pokusil se tak ukázat, že proces psaní dějin není jenom hledání archivního materiálu, ale i snaha vypracovat robustní poetickou strukturu, která onomu materiálu dává tvar, směr a význam (White 1973, s. 1-6). Whiteova rétorická analýza historických prací je jedním ze způsobů, kterým můžeme rozebrat vnitřní myšlenkovou

strukturu Palackého *Dějín* a skrze níž můžeme zachytit způsob, jakým se jeho centrální myšlenky aplikovaly v rámci jeho historického díla.

V minulé kapitole jsme již zmínili, že pro Palackého byla na prvním místě komunita, její historie, společné aspirace a naděje, které v ideálním případě směřovaly k božnosti. Jedinec se musel těmito směrnicemi řídit a najít své místo v prostoru vymezeném touto kolektivní cestou k božnosti. Přední postavení komunitní cesty k božnosti lze najít už v jeho *Krasovědě*, ale až v *Dějínách* je tato teze plně rozpracována. Palackého *Dějiny* tento princip, který je stěžejní pro jeho chápání národa, uvádí ve dvou úrovních. Na jedné straně se moc božnosti ukazuje v samotném obsahu *Dějín* a jejich důrazu na osudy opravdu a upřímně náboženských osob, mezi nimiž bezesporu vyčnívala osoba Mistra Jana Husa, a na straně druhé tyto *Dějiny* k božnosti vedou svým estetickým a buditelským efektem, který mají ve čtenáři vzbuzovat. Jak Kamil Činátl ve své zdařilé monografii *Dějiny a vyprávění* uvádí, “V Palackého historiografickém vyprávění je historik a potažmo i čtenář často situován do role diváka či pozorovatele historického dění, většinou se jen dívá a v pásmu Dějin před ním defilují barvitě obrazy, výjevy, zjevy či náhledy. Palackého historiografický styl klade nebývalý důraz na vizuální stránku vyprávěn” (Činátl 2011, s. 20). Tato obraznost má mimo svou čistě pragmatickou funkci, která upoutává pozornost čtenářů a získává si jejich zájem smyslovým zaujetím, také národní a estetickou funkci. Funkce národní spočívá v tom, že bezprostřední a angažovaná prezentace českých dějin efektivně vytváří český národ tím, že čtenáři jsou k jeho dějinám přizváni a skrze svůj estetický zážitek si vytváří jak vazbu na prezentované historické události, tak na hodnoty, které jsou za pomoci patosu opakovaně zdůrazňovány. Češi tak skrze prostředek nově standardizovaného jazyka mohou ucelit imaginární pouta se svými předky a druhy tím, že se identifikují s hodnotami, jež jim Palacký ve svých *Dějínách* předkládá. Význam tohoto procesu se stává očividným zejména když vezmeme v potaz práci Benedicta Andersona *Imagined Communities*, ve které podobné procesy tvorby komunit dopodrobna popisuje (Anderson 2006, s. 1-8).

Estetická funkce národní funkci podmiňuje svým mechanismem, ale dodává jí také širší významový rozměr, který se váže zpět k božnosti. Jak již jsme uvedli, mezi rozumovostí a smyslností je nutné najít rovnováhu, kterou zajišťuje cit, jenž nám zprostředkovává božnost a uvádí do harmonie jinak rozpolcené a škodlivé extrémů. Tento romantický důraz na cit ospravedlňuje onu obraznost Palackého dějin, jelikož u čtenářů způsobuje citovou odezvu, která jim může ukázat cestu k božnosti a tedy je nejen potěšit, ale také je zlepšit a ukázat jim

správnou cestu v životě. Činátl tento aspekt výstižně shrnuje takto: “V člověku, jenž smyslově vnímá umělecké dílo, které je předmětnou formou krásy a skrze nějž se tak jeví božnost v obraze, dochází k sjednocení subjektivního citu a vnější, objektivně předmětné obraznosti. Obraz svrchovaného lidského bytí jej směřuje k horizontu božného člověčenství. V *Dějínách* plní roli tohoto obrazu Jan Hus, jenž se onomu nedosažitelnému horizontu boholidství nejvíce přiblížil” (Činátl 2011, s. 25). Estetická koncepce božnosti a onoho božného člověčenství tedy přesáhla pouze estetické vymezení, ve kterém byla původně pojata, a přenesla se do širšího pole působnosti, kde jí lze použít i při vytváření národního narativu, jež sám o sobě částečně závisí na této koncepci samé. Jinými slovy se Palackému podařilo přenést jeho původní pojmosloví do širšího myšlenkového rámce, který díky svému částečně poetickému charakteru dává těmto pojmům život na dvou úrovních—na úrovni participativní či divácké, kde čtenář skrze estetický zážitek vidí božnost a je k ní inspirován, a na úrovni vypravěčské či dějinné, která ten samý zážitek příkládá historickým osobnostem a staví je jako vzor pro novou generaci Čechů. Tento mechanismus dokazuje konzistentnost a šíři Palackého myšlení, ale také mu dává možnost přímo ovlivňovat a podílet se na dění v občanské společnosti jeho doby.

I zde se můžeme vrátit k již zmíněným britským autorům, na něž Palacký v mnohém navazoval, najmě na Blaira a Bacona. Byl to právě Blair, který Palackého poprvé upozornil na formální problematiku dějepisectví a představil mu řadu obecných kompozičních a výpravných pravidel, kterých se Palacký při psaní svých *Dějin* držel. Blair v tomto ohledu představoval vskutku osvíceného spisovatele, jehož důraz spočíval na kompletní a uzavřené struktuře díla, jasném a účelném využíváním celé řady rétorických prostředků a v neposlední řadě také snaze promítnout do dějin zdravý morální úsudek, kterým by se čtenáři mohli inspirovat. Všechna tato pravidla Palacký důsledně sledoval a i přes občasnou velkolepost jeho rétorických prostředků zůstává v popředí snaha prezentovat největší osobnosti českých dějin (od Karla IV. po Mistra Jana Husa) jako morální vzory, jež bychom měli jako Češi následovat. V tomto ohledu Palacký sledoval Blairův popis správných dějin.

Bacon zase Palackému otevřel oči svou snahou obdařit dějiny imaginativní silou mýtů, protože jen adekvátně velká představivost dokáže mrtvý archivní materiál oživit a dát mu sílu, s kterou může hýbat citem lidí. Bacon byl podstatně starším myslitelem a jeho renesanční představy Palackému pomohly najít způsob, jakým vyjádřit romantický důraz na cit a

představivost, která v Blairovi vždy musí ustoupit jasně stanovené struktuře (Potter 1930, s. 30-33).

Blair a Bacon však nebyli jediným zdrojem inspirace, který přicházel z Britských ostrovů. William Robertson, velký historik skotského národa a další člen skupiny myslitelů skotského osvícenství, a Edward Gibbon, jehož *Úpadek a pád římské říše* se stal senzací a ovlivnil celé generace dalších historiků, patřili mezi další učitele mladého Palackého. Gibbon byl prvním moderním historikem římské říše, který si dal nesmírnou práci s dohledáním i těch nejmenších dostupných detailů a své kolosální dílo, které se věnuje téměř třinácti stoletím evropské historie, velmi pečlivě sestavené ze všech dostupných historických materiálů a zdrojů. Samým rozsahem svého díla a schopností oživit doby tak vzdálené stejně jako svým umem dát všemu pevný základ v dochovaných zdrojích Palackého jistě ohromil a inspiroval, ale i přesto se zdá pravděpodobné, že Palacký z Gibbona četl jen krátké úryvky a dílu se nevěnoval do značné hloubky. Také bychom v jeho historickém díle našli pramálo polemiky se základními myšlenkami Gibbona a tudíž musíme uznat, že jeho vliv na Palackého byl pouze povrchového charakteru. To ovšem neplatí pro Robertsona, který byl pro Palackého nejen inspirací, ale také vzorem, k němuž se Palacký neustále vracel a bez přestání z jeho díla čerpal pro své vlastní *Dějiny* (Potter 1930, s. 36-41).

Robertson byl svým povoláním duchovní a je důležité zmínit, že se hlásil ke skupině moderatistů uvnitř presbyteriánské církve ve Skotsku, která zastávala umírněné pozice ve vztahu k náboženství a byla vesměs proti dogmatismu, přílišné formálnosti a radikálnímu puritanismu, který byl v té době ve Skotsku stále v živé paměti. Robertson byl také důležitou osobou skotského osvícenství, jež spojovalo řadu již zmíněných autorů a určovalo základní rysy skotského intelektuálního ovzduší druhé poloviny osmnáctého století. Robertson se ve své práci vždy ohrazoval proti omezenosti a předsudkům jeho doby. Jeho práce měla řadu důležitých rysů osvícenecké historiografie, jelikož Robertson věřil, že budoucnost spěje k zářným zítřkům, kde bude společnost dostatečně osvícena a lidé přijmou rozum a umírněnost, které je povedou k postupnému zlepšování jak jejich charakteru, tak společnosti obecně. V mnoha ohledech se Robertson tento projekt snažil zrealizovat v rámci skotských náboženských, akademických a politických institucí a tuto víru vyjádřil i ve svém stěžejním díle *Dějiny Skotska*. Stejně jako Gibbon své dějiny sestavil z archivních materiálů, které se mu dostaly k dispozici, ale důležité je, že zcela odmítl začít svou historii dále v minulosti, než v šestnáctém století. Podle něj totiž z předešlé doby nezbyly dostatečně věrohodná svědectví a

historik byl nucen konzultovat zdroje, jejichž charakter odrážel pouze pověřivost a omezenost temných století předcházejících renesanci. V historii současné doby však nacházel důstojnost, kterou si daná věda zaslouží a kterou viděl jako důležitou křesťanskou ctnost, k níž by měl člověk aspirovat (Potter 1930, s. 42-44).

I jeho *Dějiny Skotska* byly projektem konstituce národního sebevědomí, ale svým charakterem a akademickou náturou neměli ve společnosti širší vliv, než ve vzdělaných kruzích, ve kterých se Robertson pohyboval. I tento projekt s cílem ovlivnit vytváření sdílené národní identity se opíral o náboženský a politický střet se silnější sousední mocností, v tomto případě s Anglií. Způsob, kterým se Robertson snažil popsat dějinnou jedinečnost Skotska, by napovídal, že Andersonovo modernistické chápání vzniku národa, jež se má vázat k reformaci a vzniku vernakulární literární kultury, která propůjčuje politickým elitám prostředky k rozšíření své legitimacy, je zcela na místě. Totiž i osvícenecká snaha vytvořit dějiny, které by byly především důstojné, nestranné a inkluzivní, nedokáže odvést pozornost od ryze presbyteriánského čtení vzniku skotského národa, který se dokonce i přes dlouhé prehistorické období plně formuje až během reformace v čele s Johnem Knoxem. Robertson sice reformaci přikládá převážně společenský a politický základ a teze Johna Knoxe čte z filosofického hlediska, ale ani tato osvícenecká snaha pracovat v nenáboženském pojmosloví nezastře jasné strukturální rysy jeho rétorické strategie, která se stejně v poslední instanci vrací k náboženství (Fearnley-Sander 1990, s. 324).

Na jedné úrovni Palackého uchvátil jak Robertsonův nárok na důstojné dějiny, které plně splňují osvícenecké nároky té doby, tak samotný subjekt jeho dějin, kterým byl národ a nikoliv stát, či jinými slovy národ bez vlastního státního útvaru ve stejném smyslu jako národ český neměl svůj vlastní stát, ale byl součástí státního celku, v jehož čele byli Němci. Palacký se k tomuto tématu vyjadřoval velmi jasně a my jsme měli v předešlé sekci šanci číst, jak Palacký Robertsona a jeho *Dějiny Skotska* používá jako argument proti skeptickému Benediktimu, který nevěří, že Česko je dost velkým národem na to, aby mělo své vlastní dějiny. K této knize se v průběhu svého života ještě několikrát vrátil a ve svém životopisu uvedl Robertsona jako jednoho ze spisovatelů, kteří první v něm podnítli lásku k dějepisnému bádání. “Od toho času ale velmi pilně jsem se s ní obíral, zvláště s letopisy země České. Od Angličanů a potom od Ludena Němce naučil sem se považovati historii duchem filosofickým a politickým” (Potter 1930, s. 45-47). Vskutku je pravdou, že Palacký se podle Robertsonova

příkladu chopil dějin koncepčním způsobem, který pracuje s ucelenou a zralou filosofickou nástavbou, jež celý projekt doprovází a obohacuje.

V tu samou chvíli můžeme Robertsonův vliv vidět i v rétorické struktuře Palackého *Dějin*, z čehož můžeme usuzovat, že Palacký se jím neinspiroval pouze na úrovni povrchové, ale jeho vliv pronikl i do samého textu *Dějin*. Pokud se znovu vrátíme k Whiteovi, můžeme použít jeho tropologickou terminologii klasifikace různých dějinných projektů devatenáctého století a s jistotou říct, že Palacký své *Dějiny* prezentoval v obdobném stylu, v jakém pracoval Robertson. Stejně jako Robertson se Palacký upíná na zářnou budoucnost, kterou v jeho *Dějínách* zdůrazňují prorocké osobnosti z české prehistorie, ale i schematický důraz na jisté pozitivní a neměnné prvky, jež můžeme v českém národě a jeho nátuře najít. Ty lze popsat jako jeho demokratičnost, pokrokovost, nevýbojnost a obecná tendence tíhnout k božnosti, kterou z našeho čtení Palackého *Dějin* nemůžeme opomenout. Zde je ovšem nutné podotknout, že Palacký se v tomto ohledu pravděpodobněji odkazoval k Herderově naději ve vzestup slovanstva, která byla svým charakterem mnohem blíže romantismu a čerpala svou energii ne přímo z víry v nezaujatý vědecký pokrok osvícenství, ale z odkazu na dávnou minulost a citově podloženou víru v ideály daného národa. I tak lze Palackého *Dějiny* v rámci Whiteovi typologie po boku Robertsonových *Dějin Skotska* identifikovat jako text se zápletkou romance, která ovšem používá organicistickou metodu vysvětlení (snaží se integrovat rozdílné části historických pramenů do jednoho koherentního a propojeného příběhového celku) v rámci liberální ideologie postupného zlepšování společenské situace a naší společnosti. Paralely jsou v tomto ohledu jasné a je pouze potřeba zdůraznit posun Palackého od historiografie osvícenské, do které spadal třeba Robertson a jež se bála přílišného schematismu celkového pojetí daných dějin, k historiografii romantické, u níž sílu nacházíme právě ve snaze podřídít vše jedné sadě myšlenek, které nacházíme naskrze staletími nezměněné (White 1973, s. 5-42).

Palacký z tohoto hlediska nebyl konzervativním historikem, jakým byl třeba Leopold von Ranke, ale zastával spíše liberální víru v pokrok a v možnost lepší budoucnosti aniž by propadl radikálním snahám vkládat všechnu svou naději v revoluci či převrat. Palacký nikdy neoslavoval krveprolití a i vítězná tažení husitů jsou popisována s notným smutkem nad počtem obětí, které musely padnout na obou stranách. Válka, revoluce a další lidmi zaviněné pohromy jsou něčím, čemu by se lidé měli vyhnout a ne k nim spět s mylnou představou o náhlé změně poměrů. Jeho *Dějiny* také ukazují důležitý posun od osvícenství k romantismu,

který lze identifikovat i v Palackého estetice a jeho důrazu na cit a božnost, dva pojmy, které stojí vně striktně vědeckých snah o pochopení lidského bytí. I tak pro něj byl však Robertson naprosto klíčovou inspirací a není pochyb o tom, že více než kdokoli jiný stál za Palackého pojetím dějepisectví. Také jsme měli možnost vidět, jak se jeho estetická teorie promítá do jeho praxe historika a nachází širší propojení s národním projektem, který obrozenci té doby usilovně vyžívali. Palackého *Dějiny* byly v tomto ohledu stěžejním textem, který představil reformaci, husitství a specifický druh zbožnosti, která se projevovala zejména v každodenním životě, spíše než v rámci církevních institucí, ale i mírumilovnou pokrokovost jako základní teze češství, které náš národ v minulosti konstituovaly a v budoucnu ho znovu dovedou na dějinné výsluní. Palacký tím vytvořil podklad, ke kterému se rodící se měšťanská inteligence mohla odkazovat, na jeho základě se identifikovat a z nějž mohla čerpat legitimitu pro své politické nároky. Z toho důvodu je nutné *Dějiny* brát nejen jako součást, ale přímo jako základ českého politického programu, třebaže v širším slova smyslu.

Ted' nám nezbývá nic jiného než přejít k nejdůležitější části naší práce, která se bude zabývat politickou činností Františka Palackého a jeho čistě politickému myšlením. I to však lze číst v kontextu jeho širšího díla a my se k jeho raným obrozeneckým snahám, které vyústily v jeho *Krasovědu* a *Dějiny*, jistě vrátíme.

2.3. Politické myšlení, federalismus a národní práva

František Palacký svým vstupem do politiky přijal ještě více zodpovědnosti, než měl kdy před tím. Svou *Krasovědou* vešel do obrozenecké společnosti, *Dějiny* se etabloval jako historik stavovský a historik národní, ale otevřenou politickou agitací se dostal do role národního vůdce. Jeho činy teď měly konkrétní a okamžitý dopad na celou říši a on už nejednal se archivními zdroji, ale s mnohdy protichůdnými názory a dalšími politiky, jejichž zisk často znamenal Palackého ztrátu. Také kvůli turbulentní době, kdy k jeho vstupu do politiky došlo, lze jeho odkaz v této sféře velmi obtížně objektivně zhodnotit. Složitější je to i s přihlédnutím k jeho dosavadní práci a myšlení, jehož principy byly každý den zkoušeny nevyzpytatelným průběhem různých státních a národnostních krizí. Přese všechno však panuje jistý konsensus, že i v Palackého politickém myšlení najdeme konzistentní pokračování jeho dosavadní obrozenecké práce a v jistém slova smyslu i dozrávání a výkvět jeho myšlení obecně.

V následující sekci představíme stěžejní texty jeho politického myšlení a to v kontextu, ve kterém vznikly, spolu s Palackého politickou činností té doby. Na závěr této kapitoly zhodnotíme, do jaké míry lze v tomto období vysledovat přítomnost konceptů, hodnot a myšlenek, s kterými pracoval ve svých předešlých projektech a jestli se vliv britské myšlenkové tradice přenesl i do jeho politického myšlení. Také se v této podkapitole vrátíme k postavě a filosofii Edmunda Burkea a postavíme ho vedle Palackého, abychom na kontrastu jejich práce naznačili jejich rozdílnosti a podobnosti, ale také získali odpověď na opakující se otázku týkající se Palackého politické ideologie. Pro mnohé byl liberálem, který otevřel dveře pozdějším radikálům, a pro další byl zase konzervativcem, který zaprodal svou vlast pro dobré vztahy se šlechtickým zřízením. Věříme, že odkaz na Burkea nám pomůže toto dilema vyřešit a také nám pomůže pochopit Palackého specifickou myšlenkovou pozici.

Když se v roce 1848 rozpoutaly národní živly a Evropu zachvátila řada revolucí, ani akademické prostředí nebylo v bezpečí před společenskými otřesy, které následovaly. Léta špatné správy, rostoucí společensko-ekonomický tlak a zvěsti o revolučních povstáních v dalších evropských zemích výrazně přispěly tíživé atmosféře v Praze a Vídni. 11. března 1848 se ve Svatováclavských lázních sešel Svatováclavský výbor složený z představitelů pražské inteligence a měšťanstva. Ten v rámci nenadálého a dočasného otevření politického systému, který byl krátce přístupný jednání s menšími národy a byl ochoten alespoň vyslechnout jejich požadavky, sepsal petici, která po císaři žádala mimo jiné jazykovou rovnoprávnost a

respektování státního práva Koruny české. Palacký se zasedání tohoto výboru nezúčastnil a to na žádost prezidenta Českého muzea hraběte Josefa Matyáše Thuna, “který se obával, že by případná účast Palackého na nepovolené schůzi mohla Muzeum kompromitovat” (Kořalka 1998, s. 255). Palacký ovšem politickou situaci velmi pozorně sledoval a byl připraven se jí zúčastnit, jakmile se mu naskytne vhodná příležitost. K masovým demonstracím se Palacký stavěl velmi odmítavě a z násilí, které se rozpoutalo v řadě evropských měst, měl velký strach. Do března 1848 se také v Praze představitelé českého zájmu veřejně projevovali s rozmyslem a uvážeností, což si získalo úctu nejen u Palackého.

Palacký byl sice zásadně proti jakémukoliv politickému násilí, ale aktivně se snažil národním ambicím přispět. V té době mu už bylo přes padesát let a s vydáním prvního dílu jeho *Dějiny* v českém jazyce byl úspěšně zavedenou osobností české občanské společnosti. Společensky udržoval kontakty převážně s českou šlechtou a dalšími velkostatkáři, jejichž sympatie se snažil v otázce ústavních změn a zemské emancipace získat. Palacký se veřejného života účastnil třeba tím, že 19. března publikoval v *Pražských novinách* článek s názvem *Co je konstituce?*, ve kterém se snažil širší veřejnosti vysvětlit komplexnost vztahu mezi panovníkem a zástupci národa a provázanost práv s povinnostmi, které jeden k druhému měl. Na závěr také uvedl řadu bodů, které by ústava měla splňovat a patřila mezi ně i rovnoprávnost češtiny s němčinou, řešení nejpálčivějších sociálních otázek nebo svoboda tisku. Tento článek a další jednání Františka Palackého, včetně sepsání dokumentu, který měl více zohledňovat stanoviska české šlechty a paralelně ke Svatováclavské petici vyjadřoval jejich stanoviska, na žádost hraběte Josefa Matyáše Thuna, ukazují jeho uvědomělou roli vyjednavče mezi zemskou šlechtou a národoveckou buržoazií. Palacký se snažil, aby každá část společnosti přišla v této době radikálních změn na své, aniž by došlo ke krveprolití, a i přes bohaté vyhlídky na zajištění národních svobod se jeho postup držel spíše ústavní úrovně a dále se nepouštěl. Z jeho důrazu na roli ústavy a odpor k jakýmkoliv revolučním činům lze usuzovat, že Palacký upřímně věřil v sílu legislativního procesu a doufal, že navrácením jisté části politického rozhodování do Českých zemí a zrovnoprávněním různých složek obyvatelstva, se všechny současné problémy vyřeší a bouře se uklidní. Palackého pozici po boku šlechtického zřízení potvrdilo i jeho jmenování do nově zřízené poradní guberniální komise, které předsedal Rudolf Stadion a jejíž cílem bylo přebrat iniciativu Svatováclavskému výboru a dojít ke kompromisu v rámci oficiálních orgánů (Kořalka 1998, s. 260-265).

Tou dobou se také dále vyvíjely snahy německých liberálů, jejichž cílem bylo sjednocení velkého Německa a vytvoření jednotného státu, který by do sebe zahrnul všechny Němce. Palacký se z pozice českého stavovského historika k dané problematice vyjádřil již ve článku s názvem “Spojení Čech s Německem”, ale nejvíce známým a významným je jeho “Psaní do Frankfurtu”, ve kterém adresoval své dříve zveřejněné stanovisko týkající se vztahu Čechů a Němců německému Národnímu shromáždění, které v té době sídlilo ve Frankfurtu, a kam také Palackého jako představitele Českých zemí a zástupce Rakušanů předvolali (Kořalka 1998, s. 265-268). Důvodů pro pozvání Palackého mohlo být mnoho, ale je jisté, že za nimi v každém případě stála jeho sláva jakožto historika a snaha přiblížit si Čechy pro koncepci velkého Německa. “Psaní do Frankfurtu” je nepochybně jedním z nejdůležitějších politických textů Františka Palackého a to i přesto, že se stále argumentačně drží své profesní jistoty, kterou má v historické vědě. Je to text přechodného charakteru, který převádí Palackého dějepisné závěry do konkrétních, politických termínů a také je to prvním českým politickým textem, který se týká širší politiky evropské. Palacký v něm představuje nejen zhuštěnou verzi českého národního programu, ale také první verzi jeho představy spravedlivého Rakouského státu, ve kterém by se Češi mohli plně rozvíjet (Znoj a kol. 1995, s. 35).

“Jsem Čech rodu slovanského,” vysvětluje Palacký své důvody, proč se sněmu nemůže s čistým svědomím zúčastnit, “i se vším tím nemnohým, co mám i co mohu, oddal jsem se zcela i navždy ve službu svému národu. Tento národ malý sice jest, ale odjakživa zvláštní a sám o sobě stávající; panovníci jeho účastnili se od věkův ve svazku knížat německých, národ ale sebe sám nikdy k národu německému nepočítal, aniž také od jiných po všecka staletí kdy k němu byl počítán.” (Znoj a kol. 1995, s. 36). Palacký dále pokračuje onou historickou analýzou, která ho vede až k závěru, že České země byly součástí Říše německé pouze díky svazku panovníků a obě země se těšily své vlastní suverenitě a svézákonnosti. Není proto možné pro zařazení Čech do Německa argumentovat historicky a snažit se odvolat na to, že český král byl také jedním z německých kurfiřtů a jeho země spadaly do Svaté říše římské, neboť i v rámci tohoto politického celku si zachovaly svůj vlastní politický, legální i kulturní život, který se od německých zemí výrazně lišil. Palacký tak píše, proč se on jako Čech nemůže zúčastnit německého Národního shromáždění, ale současně také předkládá důvody pro to, abychom České země a národ Čechů braly jako samostatný, odlišný a jedinečný celek,

který se historicky vyvíjel odlišně od toho německého a znovu vyústil v celek suverénní a schopný svěvlády.

Na to Palacký navazuje argumentem, že lze předpokládat, že silné Německo bude “nevyhnutelně směřovati... k tomu, (abyste) navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou, říši, jejížto zachování, celost i upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národu mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé” (Tamtéž). Z této formulace je zřejmé, že Palacký o Rakouské říši nemluví v první řadě jako pragmatik, ale že jí vidí jako potenciál, kterého lze politicky v rámci střední Evropy dosáhnout, státní celek, jehož cílem je zachování a kultivace lidskosti⁵. Tato lidskost a vzdělanost je pro Palackého důležitějším faktorem, než jakékoliv národní přidruženosti či věrnosti. Podmínkou dosažení tohoto politického a společenského ideálu je však “aby všechny pod žezlem jeho sjednocené národnosti i všecka vyznání víry požívaly vespolek úplné rovnosti práva i vážnosti (Znoj a kol. 1995, s. 38). Jinými slovy může Rakousko dosáhnout opravdové velikosti a dostát svému historickému úkolu pouze, pokud zajistí svým mnohým národům svobodu a rovnost. Ona Vídeň, která je pro spásu Evropy tak důležitou, je Vídní, která staví Palackého ideály lidskosti, božnosti, vzdělání a společenského pokroku před tou či onou identitou a předkládá svým mnohým národům státní celek, jehož součástí by samy chtěli být, pokud by v něm jenom panovala národní rovnoprávnost bez jakéhokoliv útlaku, neboť “spojení se Slovanův podunajských a Rumunův, ano i Polákův samých se státem takovým, jehož pravidlo jest, že třeba nejprve býti Maďarem a potom teprve člověkem, není ani pomyšlení” (Tamtéž).

Tato argumentační linie je v souladu s Palackého dosavadním myšlením, ale jistý element pragmatismu, který v tuto chvíli může působit překvapivě a Palacký se k němu jistě uchyluje s vědomím toho, že apel na ideály samotné stačit v politice (a jeho “Psaní do Frankfurtu” se politiku snaží dělat!) nebude, musíme zhodnotit samostatně. Na mysli zde máme cíl tohoto psaní přesvědčit německé zástupce, že Rakouska je zapotřebí, protože bez něj by nebylo možné zastavit rostoucí vliv Ruska na Balkáně a vpád dalších asijských hrozeb, s kterými by si nikdo jiný nedokázal účinně poradit. I zde ovšem Rakousko stojí proti *univerzální monarchii*, která je podle Palackého cílem Ruska, pouze za předpokladu, že se nevzdá svého opačného ideálu—monarchie partikulární v množství svých jedinečných

⁵ Termín lidskosti se často objevuje také v souvislosti s Palackého předešlými pracemi, v nichž byl převážně uváděn v souvislosti dalších spřízněných konceptů, jakými byla božnost a humanita. Jako takový ho tedy musíme chápat v širším rozsahu, který zahrnuje Palackého ideály a naděje.

poddaných národů, kterým nikdo nebere nárok na sebeurčení. Tento argumentační obrat jistě poukazuje na Palackého politické schopnosti, které doposud neměli šanci se řádně projevit.

Poslední aspekt, který Palacký do své argumentace zapracoval, je důraz na legitimní a historické formy státního uspořádání oproti republikám, ve kterých vidí příliš nejistoty, než aby se dožily značného stáří. I kdyby republika přežila a fungovala, což je něco s čím Palacký nepolemizuje, jelikož je to zcela mimo jeho kompetence, snaha založit nový stát bez jakýchkoliv pevných základů je příliš velkým rizikem, než aby se mohlo vyplatit. V tomto bodě můžeme znovu číst Palackého otcovskou opatrnost, historikovu důvěru v prověřené instituce a politikovu snahu posílit svou vlastní pozici či využít síly, která je mu k dispozici.

Tyto tři argumentační linie představují kombinaci Palackého dosavadního myšlení a jeho rodící se politické praxe. I v tomto textu můžeme vidět rozpolcenost jeho výchozí pozice, v níž se snoubí jak liberální a idealistická snaha vytvořit stát, ve kterém by český národ mohl růst a najít svou cestu k ideálům humanity, tak konzervativní politický cit, který dává přednost jistotě a současnému pořádku před revolucí či jakoukoliv formou přetrhání kořenů společenských a politických tradic. Palacký sice neústupně stojí za právy českého národa, ale současně je odhodlaný zabránit zbytečnému krveprolití, které revoluční pokusy jeho doby mnohdy přinášely, a jeho dobré vztahy s ústavními činiteli Českých zemí, s kterými přeci jenom celý život úspěšně pracoval a budoval hluboké pouto, mu dodávali naději, že české suverenity lze dosáhnout i za pomoci vyjednávání a apelu na vyšší společné cíle.

Palacký celý text svého "Psaní do Frankfurtu" přečetl ku příležitosti první schůze Národního výboru, který vznikl sjednocením Svatováclavského výboru s prozatímní guberniální komisí, jehož členem byl od samého začátku. V rámci jeho krátkého fungování se Palacký projevil jako schopný politik a v květnu téhož roku se mu dokonce dostalo nabídky stát se ministrem veřejného vyučování, kterou odmítl kvůli rozdílným představám o vedení Rakouska s ministrem vnitra Pillersdorfem, na jehož pozvání do Vídně přijel návrh projednat. Palacký svou pozici popsal takto: "(Jsem) rozhodným liberálem a zastáncem svobody jako nejvyššího zákona a pravidla ve veškerém společenském životě" (Kořalka 1998, s. 277). Palacký zastával svobodu i na úrovni národní a chtěl, aby každý národ získal právo na to, zřídit si svou vlastní samosprávu a autonomní vládu "omezenou jen potřebou ústřední vlády, aby byla respektována uvnitř státu i v zahraničí." Svoboda národa měla být v rámci Rakouska dosažena federální ústavou a následně také řadou zemských ústav, které by se od sebe mohly lišit, pokud si to národní charakter přál. Palackého návrhy v tomto ohledu byli sice

rakouskými liberáli ihned zamítnuty, ale koncept federace ovlivňoval státoprávní diskurz další řadu let (Kořalka 1998, s. 276-278). Palacký samotnou koncepci etnického federalismu rozpracoval v eseji s názvem "O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku," který vyšel v roce 1849 v Havlíčkových Národních novinách, které byli rok potom zakázány. Tento text byl výsledkem Palackého neutuchající snahy vyvarovat se jak reakční politice, která nebrala na český národ žádné ohledy a jež reprezentoval třeba prezident českého gubernia hrabě Lev Thun, tak radikálním liberálům, jejichž postup viděl za téměř katastrofální. Střední cestu ovšem nebylo lehké nalézt a vyostřující se situace kolem červnového povstání a pokračující nepokoje v severní Itálii a Uhersku nedávala Palackému moc prostoru pro svou idealistickou představu liberální rekonstrukce rakouského státu. Své nepřátele v této době nacházel také uvnitř českého a slovanského národa a to jak mezi radikálními demokraty, tak mezi panslavisty. Svým článkem "O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku" v mnoha ohledech artikuloval základní postoje a tendence, které v tomto osudovém období zastával, postoje, pro které s nástupem Bachova absolutismu již ve veřejné rakouské politice nebylo místo.

Otázky státního zřízení, tedy i otázky týkající se federace a centralizace, spadaly do širšího okruhu otázek, který byl ohniskem všech politických jednání revolučního období roku 1848, ale i let předcházejících. Ústava byla brána jako hlavní záruka národních a osobních práv a i jednotlivé národy v novou ústavu vkládaly velké naděje. Palacký, stejně jako mnoho dalších neněmeckých politiků, byl s oktrojovanou ústavou z března 1849 nespokojený a snažil se uvést jinou představu ústavního pořádku, která by lépe odpovídala požadavkům doby. Národní cítění bylo historicky vždy důležitým faktorem a Palacký téměř prorocky předpovídá, že tomu tak bude i v budoucnu. V roce 1848 vzplály národní vášně tak silně, že vedly ke značnému krveprolití, což Palacký zásadně zavrhnul a všechno své úsilí směřoval k cíli, aby šlo další podobné pohromě zabránit. To by ovšem bylo možné pouze za předpokladu, že se Němci a Maďaři, kteří svobodu přislíbili, rozhodnou poddané národy svého císařství, tedy národy slovanské a rumunské, propustit ze své nevole a přiřknout jim rovnoprávnost. Palacký zde vidí emancipační proces roku 1848 na dvou úrovních a to na úrovni třídní, kde by se mělo zrušit poddanství a šlechtická privilegia, a na úrovni národní, kde by se měly vyvážit srovnat vztahy mezi jednotlivými národy monarchie. Tyto úrovně jsou vzájemně provázané a pouze skrze jejich společné řešení se může zajistit síla Rakouska. "Svoboda vůbec jen tam možná jest, kde všickni účastníci společnosti jakékoli požívají stejného práva, kde nikdo není

rodilým pánem, nikdo rodilým otrokem druhého... Ve svobodném konstitučním státu platí zákonové všem občanům stejně... každá jakákoliv podrobenost, která neplyne přirozeně a nutně z potřeby dosažení účelu státního, nejsou nic jiného než skutečné vyjmutí z práva, tedy negace práva, tj. nepravost křivda, bezpráví” (Znoj a kol. 1995, s. 42-43). Všimněme si, že Palacký vždy k problému národní nerovnosti přistupuje z pozice, která se ke státu staví pozitivně a Rakousko chce reformovat, napravit a posílit, ne ho zavrhnout. To by vedlo jen k dalšímu násilí a pohromě na lidskosti, které se Palacký vždy pokouší vyhnout. I samotný problém nerovnosti je chápán pouze v rámci špatného rozvržení ústavního nebo legislativního.

V centru tohoto problému je pak také otázka centralizace, která je podle Palackého ze své podstaty neslučitelná s mnohonárodnostním charakterem Rakouské říše. Dokonce je neslučitelná s morálním základem tohoto státu, který vychází z “rozličnosti národů těch,” jejichž “rovnoprávnost nejen za neodbytnou výminku celé konstituce, ale i za mravní základ samé říše vůbec považovati se musí” (Tamtéž). Centralizace by nutně vedla ke zvýhodnění německého jazyka a ke znevýhodnění všech jiných národů ve vyšší administrativě říše, což by zase jistě vedlo ke zakrnění jejich dalšího vývoje a i k jejich ponížení před Rakušany. Hlavní státní instituce jsou pro Palackého tím nejdůležitějším garantem politické participace a tudíž i svobody a rovnosti. I zde vidíme důraz na oficiální a tradiční struktury, v jejichž funkci Palacký nikdy neztratil víru.

Ke kritice centralismu Palacký přikládá také konkrétní návrh možného řešení, kterým by byla etnická federalizace Rakouska. Centrální vládě by zůstaly resorty, které jsou pro vykonávání zahraniční politiky a zachování jednoty císařství nezbytné (např. armáda či diplomacie), ale vše ostatní by spadlo do pravomocí národních vlád, které by existovaly pro Němce, Čechoslovany,⁶ Poláky-Rusíny, Maďary, Rumuny, Jihoslovany a Italy. Všechny tyto změny by šlo provést v rámci přepsání či vydání nové ústavy a vedly by k vládě, která by byla silná sdíleným konsensem a rovností národů, jejichž cíl by bylo se aktivně podílet na zušlechťování celého císařství. K tomu by jim dopomáhalo to, že by se veškerá zemská politika konala v jejich řeči. Palacký zde znovu dává na oddiv svou představivost a nekompromisnost co se týče jeho národních ideálů. Říšská vláda ale Palackého koncepci etnického federalismu odsoudila a přiklonila se spíše k centralistickému pojetí, které se

⁶ Všimněme si, že už Palacký začal pracovat s představou čechoslovakismu, i když ho zde nerozvádí do žádných podrobnějších detailů, ani ho dále nedefinuje.

projevilo v oktrojované Stadionově ústavě a která byla vydána nedlouho poté. Palackého, který vždy věřil v možnost řešení politických sporů za pomoci deliberace a svobodného a přímého vyjednávání v institucích, jejichž účelem bylo zajistit národním představitelům možnost podílet se na řízení státu, tento vývoj událostí nesmírně zklamal a spolu s nastupujícím neoabsolutismem ho dohnal do ústraní.

V dalších deseti letech se dál věnoval své historické práce a do politiky vstupoval pouze sporadicky. To se s koncem Bachova absolutismu změnilo, když ho sám císař v roce 1861 jmenoval doživotním členem panské sněmovny. Téhož roku byl Palacký také zvolen do Českého zemského sněmu. Palacký se v obou institucích nejprve aktivně angažoval a kritizoval zejména Únorovou ústavu, která zhatila národní naděje vzbuzené o rok dřívějším Říjnovým diplomem a i přes ustavení dvoukomorové říšské rady a zemských zřízení byla tato ústava stále centralistického charakteru. Palackého vystoupení proti této ústavě však nezahájilo kýžený dialog a on se proto rozhodl vstoupit do pasivní rezistence vůči panské sněmovně a přesunout všechnu svoji agitaci do Českého zemského sněmu. I zde však zažil neúspěch při prosazování volební reformy, na které pracoval kvůli znevýhodnění českojazyčných volebních obvodů. Krom státní politiky se také zabýval občanskou politikou v řadě zájmových spolků a uskupení, čímž svými zkušenostmi obohacoval pražskou občanskou společnost. Palacký se sice stal přední osobou českého národa a veřejnost ho měla v nesmírné úctě, ale mladší generace liberálních politiků se k němu stavěla čím dál odmítavěji. Hlavním rozkolem mezi Palackého skupinou v rámci Národní strany a jeho opozicí, ze které posléze vzešla strana Mladočechů, se stala rozdílná reakce na polské povstání v roce 1863, jež Palacký odsuzoval zejména kvůli násilné povaze tohoto povstání (Malíř a kol. 2004, s. 109-115).

Palacký byl v té době již 65 let starý a většinu politické agendy Národní strany za něj v té době převzal jeho zeť František Ladislav Rieger. Postupné kupení se politických neúspěchů, nekončící fragmentace českého politického tábora a nové okolnosti mezinárodních vztahů postavily druhé období Palackého politické činnosti do notně negativnějšího světla. V praktické politice toho Palacký již mnoho nedokázal, ale zůstal převážně věrný svým ideálům, které můžeme vidět i za jeho pasivní rezistencí nebo snahou najít pro Čechy zahraniční spojence, což však bylo v druhé polovině devatenáctého století stále složitější (Kořalka 1998, s. 416-446).

Největším neúspěchem pro Palackého byl fakt, že nedokázal prosadit svou koncepci federalismu, která by podle něj mohla zcela vyřešit prohlubující se národní nerovnosti uvnitř monarchie. I přes tento nezdar se pokusil své myšlenky sepsat a v roce 1865 vydal svůj nejvýznamnější politický text s názvem *Idea státu rakouského*. Tento text vychází z Palackého předešlých politických publikací a rozvádí jeho dlouholetý federalistický projekt Rakouska v nových podmínkách šedesátých let devatenáctého století. I zde se můžeme setkat s řadou témat, která se v Palackého díle neustále opakují, najmě s důležitostí jazykové samostatnosti, národní rovnoprávnosti, hrozbách centralismu (a v tomto případě i blížícímu se dualismu) a v neposlední řadě důležitosti zachování Rakouského císařství.

Po úvodním historickém zamyšlení, na kterém Palacký svůj argument zakládá a kde mimo jiné uvádí i původní dvojí úlohu státu Rakouského “s jedné strany hájiti křesťanstvo před návaem mahomedánství, s druhé zamezovati pokrok tak zvané reformace církevní,” jež se nutně musí v pozdějších dobách změnit a adaptovat, se Palacký rychle dostává k samotnému jádru své celoživotní práce, jež se po delším historickém rozboru ukáže v několika po sobě jdoucích odstavcích s nečekanou jasností. Druhou část svého pojednání začíná takto: “Zásada rovnoprávnosti národův jest rovně tak stará, jako nauka přirozeného práva vůbec; pramen obojího jest ono vrchoviště, z něhož plynou i mravnost i právo, prikázání totiž do srdce lidského hluboce vštípené “čeho sobě nechceš, jinému nečiň.” Stálot’ to arci zápasy kruté a mnohověké, nežli božská tato jiskra v duši člověka vzkřísila i roznítla se v té míře, že mohla postaviti se v rovnováhu a odolati přirozené také v lidstvu hovadnosti. tj. egoismu surovému a všepožirajícímu” (Znoj a kol. 1995, s. 48). Z této pasáže můžeme vyvodit řadu závěrů, které potvrzují naše dosavadní bádání. Všimněme si, že pro Palackého jsou práva národní zcela stejně důležitá, jako práva jednotlivce a že právo je pro něj něčím, co vychází ze zákonů božích, z onoho “vrchoviště”, které je zdrojem práva a morálky. Jak právo, tak morálka jsou zde viděny jako přirozený důsledek zažehnutí boží jiskry, což je termín, který Palacký použil už ve své *Krasovědě*, když se snažil definovat božnost. Tato božská jiskra je zdrojem práva a morálky, jež stojí jako jediná protiváha hovadnosti vedoucí k násilí a krutostem. Zde je nejlépe vysvětlen Palackého odpor k násilí, který stojí v úplném kontrastu s božností, ale i jeho úcta k právu a snaha dovolat se národní rovnoprávnosti jako něčeho, co dále bude sloužit k vyrovnání oné krutosti světa a povede k morálně lepšímu světu.

Na otázku, zdali je národ, jak ho Palacký popsal, realitou či pouhou jalovou abstrakcí a jestli ho posléze můžeme považovat za jakousi mravní a právní osobu, si Palacký sám

odpovídá, že se na této věci shodnou všichni myslitelé a není třeba o tom diskutovat. Do jisté míry to odráží ducha jeho doby, jelikož to jsou přesně ty body, které se snaží moderní škola studií nacionalismu vyvrátit, ale pro nás je to neméně důležitou indicií. Palacký totiž národ samotný rétoricky povyšuje do pozice žijícího jedince a dává mu jak morální, tak právní rozměr, tudíž ho staví do kontaktu s onou jiskrou boží a božstvím, ze kterého oba tyto rozměry vyplývají. Palacký tuto spojitost mezi národními právy a božstvím stvrzuje, když takto komentuje pokrytectví Bacha a jeho vlády, která sice rovnoprávnost národů výslovně nezapírala, ale dělala vše, aby ji zamezila: “Kdyby se jí rozumělo bylo upřímně a kdyby hlasatelé nauky této podobali se byli apoštolům přijavším Ducha svatého shůry, aby hlásali evangelium všem národům jazyky jejich přirozenými /viz Skutky apoštolské v kap. 2), nebylo by hrubě co namítati proti počínání jejich, ba mohlo by (...) i se vděčností přijímáno býti” (Znoj a kol. 1995, s. 51). Palacký chápe národní obrození jako “kouzelný prut novověké osvěty”, který budí spící národ, aby se mohl bránit německé snaze ho zardousit ve spánku a za jeho novověkou osvětou musíme jistě vidět i jeho vědecké bádání, které bylo přece jenom vždy mířeno ke zušlechtění národa, pokud ne přímo k jeho konstrukci.

Palacký se ptá, “Či snad národové nemají přirozeného práva k zachování sebe? Vždyť mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozněcovati jiskru božskou v sobě, a od té povinnosti nikdo na světě nemá moci dispenzovati jich” (Tamtéž). V tomto bodě je již jasné, že závěr Palackého politického myšlení je přiznání jisté morální linie jeho díla, která nachází svou nejčistší artikulaci v rané *Krasovědě*, ale je plně artikulována až v jeho politické koncepci nového Rakouska. Práva a povinnosti jdou ruku v ruce a v případě národů jsou spojena zejména se snahou se přiblížit obrazu božímu, což je možné pouze vzděláváním se či oním rozněcováním jiskry boží, která v nás dokáže rozhořet cit a víru v Boha a skrz ně vidět jeho plán. Osvěta je v centru Palackého politického myšlení a je to hlavní část národního programu, který jeho generace úspěšně prezentovala. Pokud jeho politické myšlení chápeme v kontextu této snahy vzbudit spící národ a vzdělat ho až k jeho rozmachu, dochází nám, jak blízko jsou si Palackého *Krasověda*, *Dějiny* a jeho politická činnost. Zpětně je také očividné, že celá řada britských autorů, jak tomu sám Palacký doznal, stála za zrozením této koncepce Bohem protkuté vědy. Dále můžeme sledovat, odkud se bere Palackého respekt k tradičnímu pořádku, institucím a právům a povinnostem, které jsou skrze ně formulovány a jež jsou v poslední instanci legitimizované Bohem a božností, která nás k němu vede. Z této hierarchie

hodnot také plyne rozpor mezi liberálními a konzervativními rysy Palackého politického myšlení, ke kterému se brzy dostaneme.

Rakouský stát je však požehnáním všech malých národů, jelikož by se sami nedokázaly postarat o své bezpečí, které je velkou říší Rakouskou zajišťováno. Nebýt snahy rakouských Němců podryvat právní a morální základy vnitřní integrity a rovnováhy celé říše, Slované by v ní mohli být zcela spokojeni. Palacký v další části *Idey státu rakouského* představuje přepracovaný návrh federativního uspořádání, které by v případě Rakouského státu mohlo fungovat a přinést kýžený výsledek. Stejně jako v jeho článku o centralizaci a národní rovnoprávnosti předpokládá práci se specifickým druhem federalismu, jehož cílem by nebylo oslabení Rakouské říše, ale její posílení skrze vzájemnou národní kooperaci. Stát by se dělil na říšskou vládu a řadu zemských vlád, které by měly na starosti všechny resorty krom “1) panovnického domu rakouského, 2) poměrův říše zahraničních, 3) války, a tudíž i vojenstva a námořnictva státního, 4) financí a dluhův říšských, obchodu jak zahraničního, tak i domácího mezikrajního, a tudíž i celních záležitostí i všech k obchodu takovému potřebných prostředkův komunikačních” (Znoj a kol. 1995, s.59). Velkou inspirací pro zemské ústavy by mohla být původní ústava Uherského království, která v sobě měla ideální základ, na kterém by se dala vystavět jednotlivá zemská ústavní uspořádání. Jde v ní najít “živý zárodek pravé autonomie zemské, bez níž svoboda občanská i politická nikde dlouho státi a trvati nemůže; jest i zásada reformy a zdokonalitelnosti nekonečné, bez níž všechny lidské instituce hynouti a zahynouti musejí. Zejména instituce úřadův a shromáždění stoličních neboli župních, založených na zásadě volitelnosti, dokazuje se býti pravé paládium řádův autonomických” (Tamtéž). V ideální ústavě by se tak spojoval Palackého důraz na formální instituce a flexibilita, která by mohla zabránit zkosnatělosti a zanesení špatnou legislativou. Nezapomínejme však, že i v otázkách zajištění národní rovnoprávnosti Palacký pracuje se slovníkem vysokých říšských úřadů a nikdy se nesnižuje k radikálně demokratickému pojetí absolutní či přímé demokracie nebo vlády lidu.

Palacký tentokrát nepředkládá konkrétní zemské či etnické celky, které by nové Rakousko měly tvořit, ale zdůrazňuje nutnost vyvážit jednotlivá zemská území, aby na jednu stranu zajišťovali svým občanům dostatečnou infrastrukturu, ale aby je také bránili od přílišné centralizace v dalších regionálních městech císařství. Jednotlivé zemské celky by neměly být příliš malé, jinak by mohly za úplatu tíhnout k centru říše, jak se ukázalo na příkladu Haliče. Obecně se zdá, že nejvíc práce by tkvělo v tom, aby byla nová ústava správně vyvážená,

spravedlivě rozdělila kompetence mezi centrum a regiony, mezi horní a dolní komoru a mezi panovníka a jednotlivé národy.

Palacký tyto detaily příliš nerozvádí, ale pro nás jsou stěžejní jeho základní teze, kterými celý projekt federalisticky uspořádaného Rakouska legitimizuje a rámuje. Do jisté míry z nich můžeme vyčíst způsob, kterým kombinuje liberální teze s konzervativním pohledem na svět a přístupem ke společnosti. Tento rozkol mezi liberálním politickým programem a čím dál silnějšími konzervativními tendencemi se stal centrem sporu řady dalších generací politiků a myslitelů, kteří nedokázali jeden aspekt smířit s druhým, což vedlo i k dlouhé době, kdy byl Palacký během komunismu odmítán jako reakční politik. Většina znalců Palackého myšlení ho staví mezi liberály, ale v poslední době se kupříkladu David Hanák vyslovil opačně, když tvrdil, že “Palacký a Rieger byli konzervativci, a to dle terminologie dneška úplnými. V jejich době bylo slovo konzervativce či reakcionář vyčleněno pro zastávce starého režimu (*ancien régime*). Dnešní pohled však pod pojmem konzervatismus spolehlivě zahrnuje i jejich názory a pohledy” (Hanák 2007, s. 47). Důkladnému pochopení tohoto vnitřního rozkolu nepomohla ani léta, během kterých se na Palackého nahlíželo pouze prizmatem německé filosofie. Abychom přišli na to v čem tkví tato dvojakost Palackého politického odkazu, musíme se však obrátit filosofii britské, která nám v tomto hledu pomůže více. Následovat bude krátké srovnání nejdůležitějších charakteristik Palackého politického myšlení s myšlením Edmunda Burkea, což nám dopomůže k hlubšímu pochopení Palackého vztahu se společností, právy a úkolem politiky.

Edmund Burke se narodil v roce 1729 a během svého života se vypracoval do pozice důležitého britského politika a myslitele. Jeho nejznámějším textem jsou *Úvahy o revoluci ve Francii*, kde předkládá své odsouzení francouzské revoluce na základě víry ve zdravý rozum, opatrnost a jistou tradici politického myšlení, která byla v dané zemi etablovaná. Důležité však je, že Burke na rozdíl od Hobbese nebo Lockeana nikdy neměl ambice vytvořit plně vypracovanou politickou teorii. Jeho úvahy jsou naplněné nedůvěrou v osvícenskou víru ve vědu, která Francouzské revoluci požehnala její abstraktní politické nároky, jež podle Burkea stojí v přímém protikladu k oné opatrnosti a zdravému rozumu, který je ke správné politice nutný. Burke se rozhodl své *Úvahy* napsat v návaznosti na masakry, které se ve Paříži a v dalších francouzských městech udály jako přímý důsledek oněch abstraktních nároků, které byly legitimizovány pseudovědeckým pojetím politiky. Následující úryvek z jeho *Úvahy* by měl posloužit jako vynikající svědectví jeho odporu k osvícenecké abstrakci a jeho víře v

opatrnost, pokud se týká jednání vlády. Tato opatrnost je zpětně informována masakry a katastrofami, jež špatná vláda či příliš horlivé ničení starých struktur může přinést: “Jako každou jinou empirickou vědu, ani vědu o budování, renovaci nebo reformování státu, není možné si osvojit a priori. Krátká zkušenost nás nemůže v této praktické vědě poučit, protože skutečné účinky morálních příčin nejsou vždy bezprostřední; co se na první pohled jeví jako škodlivé, může být později vynikající a z nepřilíš povedených začátků uzrát dokonalé plody. Dochází i k opaku... o osudech států rozhodují často nejasné a téměř latentní příčiny... jelikož věda o vládě je sama o sobě tak praktická a zaměřená na tak praktické cíle, vyžaduje zkušenost dokonce větší, než může za celý svůj život získat i ten nejchytřejší a nejpozornější člověk. Je třeba nekonečné obezřetnosti, pokud se někdo odváží strhnout stavbu, jež po věky alespoň uspokojivě odpovídala obecným cílům společnosti, nebo ji stavět znovu, aniž by měl před očima příklady a vzory, jejichž užitečnost byla již ověřena” (Burke 1997, s. 71).

Burke tedy nepředstavoval žádný ucelený systém, ale spíše přístup k politice, která odmítá všechny radikální projekty rekonstrukce státu proto, že mohou ve svém důsledku (nehledě na jejich dobré úmysly) přinést více zkázy, než dobra. Jelikož politiku nemůžeme shrnout do jasných matematických formulí, musíme se mít na pozoru a důvěřovat staleté historii státní praxe, která nás předchází a ve svých institucích, zvycích a předsudcích dává prozřetelnosti přístup k informacím, které bychom během jednoho života jinak nemohli získat. Palacký si tohoto stavu musel být vědom lépe než kdokoliv jiný, jak ho naučily dějiny, s kterými neustále pracoval a na nichž viděl nevyzpytatelnost politiky a hrůzu hromadného násilí. Burke byl označován za otce konzervatismu, i když byl za svého života členem strany whigů, tedy pozdějších liberálů, a pojem konzervativní politiky v té době ještě používán nebyl. Pouze zpětně se z Burkea stala ikonu konzervatismu a to na základě řady jeho myšlenkových postupů, které sami o sobě netvořili koherentní filosofii. V tom byl podobný Palackému, který se k ucelenému filosofickému systému přiblížil pouze během svých krasovědných prací. Oba si byli myšlenkově a politickými ideály velmi blízko, pokud šlo o revoluci a hodnotu tradice a opatrnosti, ale v jiných bodech se zase lišili, což je vzhledem k otevřenému charakteru jejich myšlení zcela možné. Hlavní rozpor vidíme v jejich rozdílných pojetích práv.

Burke se vymezoval vůči Lockově koncepci přirozených práv, jelikož on sám práva chápal jako děděná a vycházející z té dané tradice, ve které jedinec existoval. Práva tedy nebyla univerzální, ale britská, rakouská a francouzská, podle toho, v jaké zemi se člověk

narodil. O právech se vyjadřuje takto: “Všimněte si, že od Magny Charty k Deklaraci práv bylo neměnnou politickou zásadou naší konstituce uplatňování a prohlašování našich svobod jakožto oprávněného dědictví, jež nám připadlo po našich předcích a jež bude převedeno na naše potomky jakožto vlastnictví náležející lidu tohoto království, bez jakékoli závislosti na nějakém jiném, obecnějším či přednostním právu. Díky tomu naše konstituce zachovává pevné propojení tak rozmanitých součástí. Máme dědičnou monarchii a dědičnou šlechtu, máme Dolní sněmovnu a lid dědicí privilegia, občanská práva a svobody v dlouhé linii předků” (Burke 1997, s. 45). Pro Burkea jsou tedy práva něčím, co přímo vychází z tradice a neodkazují se k transcendentnímu zdroji, který by jimi univerzálně obdařil lidstvo. Zde lze zaznamenat dozvuk Burkeovi estetické teorie, kterou jsme uvedli níže a kde Burke zastává sensualistický přístup ke krásnu, jež vychází z našich smyslových vjemů a ne z vnějšího zdroje, který objekty krásnem obdařuje. Stejně tak se Burke snaží za každou cenu vyhnout argumentům, které by se musely odkazovat k univerzální moci, jež by byla schopná takový argument zpětně odůvodnit.

Palacký byl v tomto ohledu zcela opačného ražení. Už v jeho estetické teorii se projevila snaha dát všemu zastřešující autoritu vycházející z Boha, který dává věcem význam a smysl v kontextu tohoto světa. Jeho politika si také zachovala liberální kořeny teorie práv a odkazuje se k univerzálním právům, které má každý národ bez ohledu na jeho právní tradici. Palacký sice všechny své argumenty podkládá historickým výkladem, na kterém ukazuje genealogii dané tradice, ale v poslední instanci se vše odvolává k Bohu a zprostředkujícím termínům božnosti a jiskry božství. Z toho důvodu se Palacký nikdy nesmířil s konzervativním elementem v rakouské politice a mnohdy pro ně působil jako nebezpečný buřič. Také je nutné podotknout, že Palacký své myšlení zhola směřuje k národu a nikdy de facto nepřemýšlí primárně nad jedincem. Pro Burkea je naopak jedinec výchozím bodem, když se snaží předložit své jednotlivé teze. Burke rozvádí složitý vztah jedince a jeho tradice, ve kterém práva a povinnosti získávají řadu nuancí, které u Palackého nemůžeme najít, jelikož pro něj je jedinec pouze plodem svého národa a pro slávu a velebení svého národa také vstupuje do politiky. Národní tradice je pak samotnou esencí národního charakteru.

Burkeovo myšlení tak není jedním teoretickým celkem a nemůžeme ho považovat za teoretiku konzervatismu, spíše jako myslitele konzervativního ražení. Palacký s ním v první řadě sdílí jeho odpor k radikální osvícenecké snaze zcela se odříznout od starých politických struktur a předsudků, která vyústila ve Francouzskou revoluci. Pro něj je zejména právní

tradice nositelem bezpečí, praktickým garantem práv a zároveň prostředkem, kterým se lze těchto práv domáhat. Svět bez Rakouského říše je pro Palackého světem násilí, dominance a úpadku do temna. Stejně jako v případě Burkea je nutné vidět jeho konzervativní rysy v kontextu násilných pozdvižení jeho doby a vidět v nich zodpovědnost zkušeného politika, který je příliš srostlý s institucemi jeho země a stále plně věří v jejich funkčnost, než aby přijal krédo radikálů a republikánů. V tu samou chvíli ale klade zvláštní, ahistorický důraz na Bohem daná práva národní, která dokazují jeho důležitost národního rozvoje a dávají národním ambicím politickou legitimitu dosáhnout změny ve státních a legálních strukturách jejich doby. Palacký se ale i v tomto případě snaží pracovat v rámci rakouské právní tradice a vytvořit ústavu, která by byla dostatečně pružná na to, aby dala jak centrální moci, tak jednotlivým národům prostor na vyjednávání a případné reformy. To by zachovalo moc říše, která zajišťuje bezpečí, identitu a možnost rozvoje jednotlivých národů, a nechalo národy svobodné a rovnocenné. Nesmíme také zapomenout na to, že Palacký tuto víru v Rakousko získal i tím, že národní obrození včetně jeho historického projektu se mohlo zrodit jen za podpory osvětlené české šlechty, jejíž zájmem byl zemský kulturní a politický rozvoj (přestože si ho nejspíš představovali zcela jinak), a která Palackému pomáhala uskutečnit jeho projekt právě skrze oficiální úřednické pozice. V tomto ohledu nelze jeho důvěru v tradiční úřednický aparát považovat za zcela naivní.

Nyní, když jsme důkladně provedli analýzu nejdůležitějších textů Palackého díla, se pokusíme syntetizovat naše dosavadní zjištění a prezentovat krátké shrnutí Palackého myšlení a britských vlivů, které ho pomohly formovat. S jednotlivými texty teď budeme nakládat pohromadě, abychom se dostali k závěrečnému stanovisku, které se bude týkat naší hypotézy. Představíme tak závěry naší práce a zhodnocení díla Františka Palackého, což bude platit i pro jeho přínos českému politickému myšlení.

3. Morální těžiště Palackého politického myšlení

František Palacký byl velkým myslitelem, jehož práce přispěla k národnímu obrození v mnoha oborech a společenských oblastech. Josef Hanzal správně poznamenal, že “Palacký téměř od začátku své literární činnosti správně viděl, že je potřeba osvobodit naši literaturu, krásnou, vědeckou i populárně naučnou od německé závislosti, a to ani ne tak jazykem jako duchem, myšlením” (Hanzal 1976, s. 124). Pro tento nelehký úkol potřeboval čerpat z mnoha zdrojů a britské písemnictví se projevilo jako velmi plodnou půdou pro výzkum mladého Palackého. Během svých studií se obklopil anglickým jazykem a britskou tradicí empirického myšlení, která svým důrazem na zdravý rozum, zbožnost a jasnost výkladu dala Palackému manévrovací prostor k nalezení své vlastní, ryze české myšlenkové tradice.

V jeho *Krasovědě* se můžeme dostat nejbliže k systematickému vyjádření jeho filosofických pozic. Právě během jeho studií byl nejintenzivněji vystaven zahraniční filosofie, jejíž četbu vesměs opustil s příchodem do Prahy, kde byl příliš zaměstnaný svými *Dějiny*. I z toho důvodu jsme začali s analýzou jeho krasovědné teorie, která dále předkládá základní stavební kameny, na nichž stojí i Palackého pozdější politické myšlení. V centru této teorie je důraz na cit, který vyvažuje rozum a smyslnost a nejlépe lidi vybavuje k jejich hlavnímu účelu, kterým je snaha přiblížit se k božnosti, tedy podobnosti s Bohem. Božnosti můžeme dosáhnout nejen jako jedinci, ale hlavně v rámci komunit, které mohou být tak rozsáhlé jako samotný národ. Krása a dobro, jež přijímáme citově, v nás probouzí jiskru božství, která nám udává směr k dalšímu zdokonalování. Vzdělávání se a rozvoj jsou jak způsobem, kterým se můžeme přiblížit k božnosti, tak božností samou v tom slova smyslu, že ona snaha o sebezdokonalování se je božnou vlastností.

V této sekularizované víře vidíme Palackého ranou evangelickou výchovu, kterou v průběhu života nikdy zcela neopustil, ale i vliv britských myslitelů, jako třeba Josepha Addisona, Francise Bacona nebo do jisté míry Hugha Blaira, kteří spojovali estetiku a estetické požitky s boží existencí a morálním sebezdokonalováním, jež tyto požitky mohou zprostředkovat. Palacký ve zmíněných myslitelích našel filosofický základ, který se shodoval s jeho vnitřním rozpoložením, jež sice své kořeny nacházelo v protestantismu jeho mládí, ale také se čím dál důrazněji obracelo k národu a úkolu národní obrody. Naděje podílet se na českém národním obrození získal od svých přátel a dalších obrozenců, s kterými si dopisoval nebo v Prešpurku trávil čas. Inspiraci pro konkrétní vědecké zaměření, kterým by se na obrození mohl podílet, však našel v britských zdrojích, najmě pak v Baconovi, Blairovi, ale

hlavně v Robertsonovi. Jejich zdůraznění vnitřní vazby mezi estetikou a historiografií, ale v případě Robertsona také možností menších národů pro tvorbu vlastních dějin, Palackého zcela ohromila a nepochybně ho postavila před problém českých dějin.

Z Robertsona Palacký čerpal i co se týče poetické struktury jeho dějinné práce, kterou stavěl na stejně progresivních víře ve zlepšení dějinné situace jeho národa. Stejně jako Robertson pak viděl srdce národních dějin v době reformace, kterou chápal ne jen jako otázku církevní příslušnosti, ale jako společenskou a ideovou sílu, skrze níž se mohli projevit základní vlastnosti českého charakteru. Obecně lze říci, že Robertson byl pro Palackého tím nejdůležitějším historikem, který mu dal impuls k tomu stát se dějepiscem a propůjčil jeho dějinám řadu strukturálních rysů. Bez odkazu k němu by bylo jakékoliv pojednání o Palackého *Dějínách* zhola neúplné.

Palackého krasovědná teorie božnosti se v jeho dějinách projevila dvojitým způsobem. Za prvé se pokoušel využít řady rétorických prostředků k tomu, aby na své čtenáře co nejvíce zapůsobil a ohromil je úkazem božnosti v českých dějinách. Hlavním zdrojem těchto rétorických prostředků byly Blairovi *Přednášky*, ve kterých se Palacký naučil mnoho o formální stránce psaní dějin. Středem jeho pozornosti byli velké náboženské, politické a vždy také morální osobnosti našich dějin, jejichž převyprávěný osud měl mít pedagogický účinek a měl jejich příkladem vychovávat své čtenáře. Za druhé svým dějinným projektem formoval a utužoval národní komunitu české inteligence, která se mohla s předkládanými obrazy božnosti ztotožnit a na jejich základě začít artikulovat svou vlastní národní identitu a politiku. Tímto způsobem se Palackého krasověda promítla do jeho *Dějín*, jejichž vnitřní mechanismus, který byl tak důležitý pro formování národní a politické identity v Čechách, bychom jen stěží dokázali uspokojivě popsat bez odkazu k pojmu božnosti. Palackého pojetí národa je silně spjata s jeho ideály lidskosti a humanity, které definuje neustálé úsilí zdokonalit svou komunitu a národ, ale také lidstvo obecně. Toto úsilí doprovází pokrokovost a odpor k násilí a sektářské omezenosti, jejíž cílem je krátkodobý zisk na úkor celkové sounáležitosti národů a náboženství.

Politická praxe Františka Palackého vzešla z okolností turbulentní doby kolem roku 1848. V této době začal již stárnoucí Palacký agitovat za národní suverenitu a rovnoprávnost v Rakousku. "Psaní do Frankfurtu" byl jeho prvním velkým vstupem do politického prostoru, kde za pomoci řady argumentačních linií zdůrazňoval nutnost zachování Rakouské monarchie, ale také jedinečnost českého národa, který má své vlastní dějiny a své vlastní

politické cíle a poslání. V dalším významném politickém textu Františka Palackého “O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku” jsou otázky národní rovnosti a důležitost Rakouska znovu nadneseny. Palacký v tomto textu kritizuje rakouskou centralizaci a tvrdí, že aby mohlo být Rakousko silné a dostát svému morálnímu potenciálu, musí pro své národy zajistit rovnost, která je možná pouze ve federalistickém státním zřízení. Téma federalismu se ukazuje i v posledním zásadním textu Palackého s názvem *Idea státu rakouského*. Palacký upravoval svá politická stanoviska v souvislosti s příležitostmi a okolnostmi jejich publikace, ale držel se základní problematiky, kterou byla kritika centralismu, možnost federalistického uspořádání Rakouska a snaha zajistit a obhájit národní a jazykovou rovnoprávnost, která by mohla vést k jejich dalšímu rozvoji. Motivací těchto politických konstruktů tak byla národní emancipace, která byla obhajována nejen jako nutný krok k posílení Rakouska, ale také jako nutné vyslyšení božího zákona a obecně krok směrem k božnosti a humanitě, kterou by přinesla jak rovnost, tak možnost sebezdokonalování jednotlivých národních komunit.

Pokud se zaměříme na opakující se rysy Palackého myšlení a způsob jeho argumentace a hodnotových soudů, dochází nám, že se jedná o velmi konzistentního myslitele, který svůj slovník pojmů sice rozšiřuje současně s tím, jak se posouvá k novým úhlům pohledu, z kterých českou otázku řeší, ale nikdy se nedostává tak daleko, aby zcela opustil původní výchozí bod, který načrtl ve své *Krasovědě*. Konzistentnost má i jeho snaha obohatit svůj národ a rozšířit jeho kulturní a politické možnosti. Docházíme tak k závěru, že Palackého dílo je jednotným celkem, který nelze pochopit, pokud vynecháme jednu z jeho důležitých částí či období. Ideály jeho politické praxe by nedávaly zcela smysl bez návratu k jeho teorii božnosti a jeho krasovědné teze zase ztrácejí na síle, pokud je vidíme izolované a bez pozdějšího dopadu na rakouskou a českou politiku.

Palackého politické myšlení, které posléze tvoří základ české tradice politického myšlení, musíme číst s odkazem k jeho ideálům a organizační struktuře hodnot, již během svého mládí vypracoval a v jejíž rámci český národ naplňuje svou jedinečnost progresivními dějinnými cíli pokroku, vzdělání, mírumilovnosti a obecné rovnoprávnosti, která je spojena se slavným slovanským sklonem k demokratickému jednání. Palacký své politické nároky na Rakousko klade prizmatem těchto hodnot, které ve svých *Dějínách* vnukl českému národu a jeho naděje v lepší Rakousko jsou de facto nadějemi v Rakousko počestělé těmito hodnotami. Ty mají svůj univerzální význam, který vede k božnosti a tím je také jejich politický a kulturní nárok ospravedlňován vyšší mocí.

Současně s tím docházíme k závěru, že řada britských spisovatelů, filosofů a historiků Palackému poskytla inspiraci, rozhled, pojmosloví a strukturální a rétorickou výbavu, bez které by se jistě neobešel. Musíme ale konstatovat, že jeho důraz na národ a národní práva je britskému prostředí zhola cizí. Hodnoty lidskosti, humanity a božnosti bychom jistě u řady autorů našli, ale s jistotou můžeme tvrdit, že žádný z nich je nepojímá v národním měřítku. Tento důležitý aspekt Palackého myšlení je poplatný jak jeho době, tak zejména středoevropskému myšlenkovému a politickému prostoru, kde otázky jazyka a národnosti vždy hrály mnohem důležitější roli. Nehledě na tento rozdíl se britská myšlenková tradice s přihlédnutím na hloubku a systematickosti Palackého myšlenek jeví jako důležitá studnice inspirace a zdroj mnohých rysů, které určují Palackého myšlenky a politická stanoviska.

Burke Palackého ovlivnil přímo pouze v otázkách estetiky, ale jak jsme dokázali, může v některých důležitých ohledech posloužit jako myšlenkový partner Františka Palackého a poukázat na onen nepřehlédnutelný komunitní důraz jeho myšlení nebo na jeho hlubokou důvěru ve státní instituce a ústavní pořádek. Do jisté míry lze pochopit proč je Palacký mnohdy považován za konzervativního politika, ale z naší analýzy vychází, že ve svém myšlení byl převážně liberální a to díky svému přednímu důrazu na nezcizitelná práva národa, která paralelně sledovala argument klasických liberálů, jenž byl ovšem namířen na jednotlivé občany. Samotný důraz na formální aspekty politického procesu souvisí s jeho dobou a o konzervativnosti v tomto kontextu příliš nesvědčí. Naopak jeho snaha o organické zahrnutí všech složek české společnosti do jednoho tábora, důraz na propojenost politiky a jejích cílů s otázkami zbožnosti a silný odpor k jakékoliv nestátoprávní a radikální koncepci politiky svědčí o jisté míře konzervativnosti. Ale stejně jako v případě Edmunda Burkea nemůžeme Palackého postavit do té či oné skupiny, aniž bychom při tom nezdůraznili rozmanitost a šíři jeho myšlenek. Palacký nikdy nevypracoval filosofický či politický systém a naší snahou je pouze porozumět základním tendencím jeho myšlení, které i tak ponechává prostor pro jistou míru nejednoznačnosti, která bude nejspíš bez hlubší snahy poznání jeho osoby přetrvávat. To ovšem nevidíme jako negativum, nýbrž jako důkaz toho, že Palackého odkaz obsahuje natolik ideí a vyšších úmyslů, než aby byl jednoduše povolný posmrtné systematizaci.

Z našeho výkladu musí být dále očividné, že ve své podstatě souhlasíme s výkladem T. G. Masaryka a důrazem, který kladl na Palackého ideál humanity. Jsme přesvědčeni, že ten opravdu tvoří jádro Palackého díla a bez jeho pochopení se nemůžeme pokoušet o jakoukoliv souvislou analýzu jeho politické praxe. Masaryk a Havel byli v tomto smyslu nástupci

Františka Palackého, jako otci národa se zřetelem na humanitu, rozvoj lidství a nenásilné soužití v rámci Evropy. Palacký ovšem svůj stín vrhá i na řadu dalších osobností českého politického myšlení a hlavně předznamenává důležitou tradici zahraničních vztahů, pro jejíž analýzu zde bohužel nezbylo místo. Hlavním rysem jeho odkazu ovšem není pragmatický konzervatismus či realismus, ale idealismus spojený s jeho morálními nároky a sekularizovanou zbožností, která se do naší politiky promítá až do dnešního dne.

Závěr

Naše práce si vzala za úkol analýzu díla Františka Palackého a to v jeho celistvosti a se zaměřením na jeho politické myšlení. Náš rozbor se orientoval převážně na britské zdroje Palackého myšlení, neboť jsme měli za to, že tato přehlížená myšlenková linie přinese důraz na dosud neproblematizované či nezdůrazněné aspekty Palackého myšlení. Tohoto úkolu jsme se drželi a věříme, že naše práce vsutku dokázala obhájit hlavní body naší hypotézy. Její přínos je jistě v tom, že se znovu obrací k osobě Františka Palackého a snaží se jeho myšlení prezentovat v kontextu britského empirismu a Burkeova konzervativního filosofického náhledu, který vnáší nové světlo jak na jeho život, tak na jeho přínos českému politickému myšlení, které se díky naší práci dokáže lépe vyrovnat s dlouholetou tradicí výkladu, jež se nikdy nedokázala dostatečně vyjádřit k paradoxu Palackého odkazu. Ten vyplývá na jedné straně z jeho stěžejní účasti na formování nové národní identity, jíž svými *Dějiny* dal základní kámen, na kterém mohla posléze stavět svou komunitní politiku a ideály, a na straně druhé jeho konzervativní snaha se za každou cenu vyhnout násilným střetům a boření tradičních institucí.

Tento paradox byl v rámci naší práce vyřešen snahou pochopit Palackého politické myšlení jako součást jeho životní filosofie, která zahrnovala i jeho rané pokusy o sestavení české krasovědy a posléze i jeho dějepisné dílo. Koncepty božnosti, lidskosti a humanity, které se navzájem doplňují a mísí v sobě osvíceneckou víru ve zlepšení lidského postavení s romantickým důrazem na citovost, národní identitu a transcendentní ideály vycházející z dávné historie, s níž byl Palacký nejlépe seznámen. Palacký tyto koncepty nejdříve popsal v jeho *Krasovědě* a následně z nich v *Dějínách* udělal základ české národní identity a dějinného významu, který se v poslední řadě snažil aplikovat i v jeho politické kariéře. Tyto koncepty přímo vychází ze zbožné a současně empirické tradice britských spisovatelů počínaje Francisem Baconem, Hugh Blairem a konče Williamem Robertsonem.

Edmund Burke má v této práci také významnou roli a to i přesto, že Palacký se s jeho závěry ve svém mládí spíše rozcházel. Na jeho příkladu vidíme, v čem se Palacký od britské tradice lišil nejvíce a to jeho důrazem na komunitu a národní práva, kdežto pro Burke byl vždy v centru jedinec. I přes tento významný rozdíl v samotných základech jejich myšlenkových konstrukcí jsou si ovšem Palacký a Burke v mnoha ohledech podobní. Toto srovnání mohlo řadě akademiků uniknout, jelikož Burke ve své analýze pracuje primárně s právy jedince a ne s právy národa, ale Palacký s Burkem stejně sdílí řadu stěžejních názorů na

otázku politiky a násilí. Tento konzervativní tah k tradičním strukturám, který z jeho názorů vychází, lze vysvětlit právě jeho silným odporem k násilí a radikálním převratům, jelikož ty přinášejí zničení starých struktur, ve kterých se zračí dlouhá staletí lidské snahy přiblížit se oné božnosti a lidskému pokroku, ke kterým vždy směřoval.

Naše práce byla v tomto ohledu úspěšná a podařilo se jí rozpracovat komplexní a detailní čtení díla Františka Palackého, které by bez přihlídnutí ke zmíněným britským autorům nebylo možné. Současně je nutné zmínit, že naše rozhodnutí pracovat pouze se zdroji, ke kterým měl Palacký během svého života přístup, do jisté míry omezilo rozsah našeho bádání a další práce, které by se zabývali britským politickým myšlením devatenáctého století obecně by byla nepochybně na místě a mohla by dále rozšířit naše poznatky.

Palacký se během svého života aktivně podílel na utváření české kultury, politiky a s tím i české identity. S mnohdy překvapivou zarputilostí se držel svých ideálů a dalším generacím tak předal tradici politiky, která je zodpovědná, morálně konzistentní a vynalézavá i v situacích, které se jeví zcela beznadějně. Je to tradice respektu k zavedeným politickým strukturám, spolupráce mezi národy a snahy najít praktické řešení daných problémů, aniž by došlo ke slevení z ideálů nebo cílů, kterými je vždy blahobyť kolektivu. Se vstupem České republiky do Evropské unie tato tradice jistě získala na obnovené důležitosti a Palacký tak více jak dvě stě let po svém narození stále zůstává centrální osobou českého politického myšlení. S celosvětovým odklonem od revolučních politik je Palackého linie politického smýšlení, která je ze své podstaty obdobou té Burkeovské v anglosaském světě, důležitým referenčním bodem, jenž bychom vždy měli mít na zřeteli.

Václav Kyllar

Seznam použité literatury

ABBOTT, Don Paul. "The Influence of Blair's *Lectures* in Spain." *Rhetorica: A Journal of the History of Rhetoric*, roč. 7, č. 3, 1989.

ADDISON, Joesph. *The Spectator*. Londýn: Vlastním nákladem, 1712.

ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London: Verso, 2006.

BERKYOVÁ, Veronika. *K estetice Františka Palackého*. Praha: Univerzita Karlova, 2009.

BLAIR, Hugh. *Lectures on rhetoric and belles lettres*. Dublin: Vytlačeno pro Messrs. Whitestone, Colles, Burnet, Moncrieffe, Gilbert a 8 dalších v Dublinu, 1783.

BURKE, Edmund. *O vkuse, vznešenom a krásnom*. Bratislava: Academia, 1980.

BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. ISBN 80-85959-23-2

ČECH, Leander. "Palacký jako filosof." *Osvěta XV* (1885), s. 1053-1073. "Palacký a Kant." *ČMM XXII* (1898), s. 105-118, 221-233.

ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění*. Praha: Argo, 2011. ISBN 978-80-257-0390-8

FEARNLEY-SANDER, Mary. "Philosophical History and The Scottish Reformation: William Robertson and the Knoxian Tradition." *The Historical Journal*, roč. 33, č. 2, 1990.

FISCHER, Josef. *Myšlenka a dílo Františka Palackého*. Praha: Čin, 1927.

GELLNER, Ernest. *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1994.

GROSS, Jo-Ann. "Approaches to the Problem of Identity Formation." V Gross, Jo-Ann

(ed.): *Muslims in Central Asia: Expressions of Identity and Change*. Durham, London: Duke University Press, 1992.

HABERMAS, Jurgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press, 1991.

HANÁK, David. *České konzervativní myšlení (1789-1989)*. Brno: Studio Arx, 2007.

HANZAL, Josef. "Palackého kulturní program před rokem 1848." *Česká literatura*, 1976, roč. 24, č. 2.

HEIDLER, Jan. "O vlivu hegelismu na filosofii dějin a politický program Františka Palackého." *ČČH XVII* (1911), s. 1-12, 152-166.

HERDER, Johann Gottfried. *Werke VI*. Ed. Martin Bollacher (IV, VI). Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1985-2000.

HORÁLEK, Adam. "Tři přístupy k pupkům národů." *ČESKÝ LID 99*, 2012.

HROCH, Miroslav. "From ethnic group toward the modern nation: the Czech case." *Nations and Nationalism* 10, 2004.

JUNGMANN, Josef. *Dvojí rozmlouvání o jazyce českém*. Praha: Hlasatel český, 1806.

KOŘALKA, Jiří. *František Palacký*. Praha: Argo, 1998.

KOSÍK, Karel. *Čeští radikální demokraté*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953.

LOUŽIL, Jaromír. "K Zápasu o J. G. Herdera u Nás." *Česká Literatura*, 2005, roč. 53, č. 5.

- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. "Platonsko-Stoický Prvek v Palackého Idei Božnosti." *Listy Filologické / Folia Philologica*, 1941, roč. 68, č. 2/4.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia, 2015.
- MACHOVEC, Milan. *František Palacký a česká filosofie*. Praha: Akropolis, 2019. ISBN 978-80-7470-230-3.
- MAJOR, L. „Palackého krásověda a německá klasická filozofie“. V *Acta universitatis carolinae. Philosophica et historica I.: Studia Philisophica IX.*. Praha: Univerzita Karlova, 1986.
- MALÍŘ, Jiří a kol. *Politické strany*. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-178-X
- MASARYK, Tomáš G.. *Česká otázka*. Praha: Melantrich, 1969.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté dědici velkých tradic českého národa*. Praha: Československý spisovatel, 1946.
- PALACKÝ, František. „Krásověda, čili o kráse a umění knihy patery“. In *Dílo Františka Palackého, Svazek čtvrtý*. Uspořádal CHARVÁT, J., Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1941.
- PALACKÝ, František. "Doslov na místě předmluvy k Radhostu" (1872). In *Dílo Františka Palackého, Svazek třetí*. Uspořádal CHARVÁT, J., Praha: Nakladatelství L. Mazáč, 1941.
- PEŠKOVÁ, J. *Role vědomí v dějinách*. Praha: NLN, 1998.
- POTTER, Simeon. *Palacký a Anglické písemnictví*. Praha: Vlastním nákladem, 1930.
- ŠATAVA, Leoš. "Jazyk a identita etnických menšin." *Možnosti zachování a revitalizace*. 2., doplněné vydání. Praha: SLON, 2009.

ŠTAIF, Jiří. *František Palacký*. Praha: Vyšehrad, 2009.

WHITE, Hayden. *Metahistory*. Baltimore: Baltimore University Press, 1973.

ZNOJ, Milan; Jan Havránek a Martin Sekera. *Český liberalismus: Texty a osobnosti*. Praha: TORST, 1995.

Archivní prameny

Archiv Národního muzea v Praze: Hoffmanová Jaroslava, *Písemná pozůstalost Františka Palackého a jeho blízkých, 1772-1968, Inventář*, Praha 1976

Státní ústřední archiv v Praze